

BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVENSIS

394320-
-394326

Mag. St. Dr. III

W antykwarium katalogu
Fischhabera w Stuttgardie
wydanie to wymieniione
miedzy ediciones raras
H. H.

1780-1786

III

1017 v. 27. 1598. 7892

11056

IUSTI LIPSI
SATURNALIVM
SERMONVM
LIBRI DV O,
QVI DE GLADIATORIBVS.

Editio vltima, & castigatissima.

Cum aeneis Figuris.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,

Apud Balthafarem & Ioannem Moretos.

M. DC. XVII.

*Cum Priuilegiis Casareo & duorum Regum,
& Principum Belgarum.*

IVSTI LIPSI
SANTVM ALMVM
SERMONVM
LIBRIVS
QVI DE GLADIATORIBVS

Edno vltimo de cetero alina

Can vlti p...

394323

III
—

QVI DE GLADIATORIBVS
SANTVM ALMVM
SERMONVM
LIBRIVS
QVI DE GLADIATORIBVS

AD
 NOBILISSIMUM
 AMPLISSIMUM Q. V.
 AVGERIVM GISLENIVM
 BVSBEQVIVM.

IBROS, quos de Gladiatorum prisco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adspicere volui, Vir nobilissime, in nomine tuo. Volui, imò debui. siue amoris tui causâ, quem in præsentem absentemq; tenes & perseueras: siue virtutis doctrinæque, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertisti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & consilia tractasti Imperatoris non vnus. tu ille, qui summis de rebus ad summū Principem legatus, inter ipsos hostes cognomen repperisti Boni. Scilicet vt radij solis in sordes & caligantia loca coniecti, illustrant, non inquinantur: sic tu, inter feros illos squalentesque animos resplendisti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam sileo doctrinamque: votum hoc tantum interpono, vt similes tui consiliarij contingant patrię, quam Fata volent esse saluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Consilij tui. libellum: sed qui, meo animo, scholas dissertationesque superat multorum sapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia inclusa prudentia, non ostensa. Quin

genus ipsum dictionis (etsi id minimè inter tuas curas) priscum adstrictumque, sententijs occultum : &, quod verè in uideo, subtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, ut me deuinctum liberem, sed pignus ut obstringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ esse volumus, sed testandæ. Quamquam huic ipsi operæ aliquod pretium fortasse erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfusi sunt sed tincti: qui hac velut face illustratum iri infinitos scriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam novos istos &, ut sic dicam, musteos homines, iure sperno ab his libris: qui, tamquam in vœnalibus, loqui adhuc Latinè tentant: qui que magni & beati sibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aspicerè. At mihi prisca placita; & ut ille apud Comicum,

Qui utuntur vino vetere, sapientes putat:
sic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuère.

I V S T V S

I V S T V S L I P S I V S

CHRISTOPH. PLANTINO

S. DICO.

*T*u fidem etiam meam appellas, & ubi Satyra, inquis, ubi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an ut ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictus crediturq, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste est, qui sine ullis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non hominum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incidit suae famae. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percussit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum iniusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exspectabam ab nouitate scripti, ignarus scilicet deliciarum huius cui: qui eò iam venimus, ut nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. At qui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solum sed cum morsu; idq, filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illà mollius? adeò ut lenitate nimia prauaricatus videri possim publica causa. Reuerà enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquirunt. O non interpretes mea mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne

nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Vnus aut alter per-
 stricti mihi, fateor: sed adeo non tectâ aut obliquâ peti-
 tione, ut nominauerim etiam, & percusserim, quod dicitur,
 manu rectâ. In te si culpa similis: bene & ingenuè,
 quod agnoscis. tamen quid ego possum, si telo quod in alte-
 rum ieci tu occurris, & induis te tuâ sponte? At enim Prin-
 cipum ius imminutum iui. Cedo tibi? quia non potes man-
 nare negavi ab Augusto fonte? Idem nunc nego. & ho-
 nores, titulos, quaque alia fortuna sunt, tribui posse à Prin-
 cipibus fateor: ingenium doctrinamque non eripi, non dari.
 En crimen, quod dignum sit tunicâ molestâ. Nec enim
 aliud vel fidiculis expresserint ex omni eo scripto. Itaque, ut
 illuc redeam, mi Plantine, frustra me vocas in turbidam
 hanc arenam: diuertere in aliam, cum voluptate magis, &
 sine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & spectacula prisca.
 que desita & ignota nostro auro retraxi, & proposui non
 auribus solum, sed oculis; neque ut legi, sed panè dicam
 spectari possint. Hoc ipsum erit fortasse qui spernet, ut
 leue. sed spernet, non culpabit. Mihi autem satis, ut hanc
 inquietam manum & anceps acumen stili consumam in
 re si non magna fama, at non male. Nullius intererit quid
 de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in
 his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & pro-
 scriptionem fuero. Ius scribenda Satyra Apollinari alicui
 relinquam, qui id à Principe impetrabit. Tu, vir amice,
 pro Saturâ Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: &
 tuam meamque causam ages, si opus erit, apud eos qui &
 hæc & memorias omnes veteres non perisse velent, sed in-
 teresse. Vale.

* Sidonij
 lib 1 epi-
 stolam XI.
 vide quò
 respexi.

7

I. L I P S I
S A T V R N A L I V M
S E R M O N V M
L I B E R I.

C A P. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi causâ ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iamne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedò venam, fodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, feriò dico, teipse euitas. Ego cum risu, Ab alterâ quidem causâ immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæ curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam* Οὐδ' ἐν σοὶ μέλει τῆς πατρίδος; ὀφθαλμοὶ, ἔφην, ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος; & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, verseturque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, aduenisse, quibus

* Nilne tibi cum patria? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largiùs exstruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. Ô sperati mihi optatiq̃ saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza: & tuâ vnius causâ. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos tenco. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed ditelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, & vt ille ait,

Jam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnâdâ noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Bataviâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nōne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem extinctam si igni admoueas, vehementiùs accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acriùs recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò dī quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentio-

te fa-

te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, & Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata? inquam. nōne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoc certè: si minùs, vel * ἐν χειρὸς νόμου, vt dicunt Græci. Et simul iniicibam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adsit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulamus.

* manuaris
lege.

CAPVT II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Lini lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cæntoria. Synthesis. Plantus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzae intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæc deliciae? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adsedi in imo. & cùm oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut causam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum.* Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

*Salinum
sacra mensam
facit.*

— *splendet in mensâ tenui salinum.*

Salinum propriè est patella, in quâ diis primitiæ cum sale offerebantur.
Et Statius ad hanc mentem:

— *& exiguo placuerunt farræ salino.*

Itaque in Liuiio libro xxvi. ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum causâ habeant.* etsi non pessimè rescripsi * olim, *cubignam.* Sed affirmat vulgatam etiam Valerius, qui de pau-

* vide epist.
Quæst. lib.
I. epist.
viii.

pertate Fabricij & Æmilij: *Vterque, inquit, patellam deorum & salinum habuit. Et Plinius: Fabricius bellicosos Imperatores plus quam pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensâ statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

*In mensâ
olim deorū
imago ali-
qua.*

** Martialis
de eodem
Hercule
Vindicis,
Hoc ha-
buit numē
Pellæi mē-
saryanni.*

— *Casta Genius tutelaque mensæ.*

Et ante Vindicem, eum

— ** Pellæus habebat*

Regnator, letis numen venerabile mensis.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuiſti honorem & illud humile limen intraſti, & adisti mensam: ad quam cum venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego in clamaui, Ades, inquam; testudo, non homo: & qui ignauiozem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita vero, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem xvi. Kalendas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. *Εν τοῖς Κρονίοις οἱ δούλοι τὸ τῆς διαπορῶν χημὴ μαζαλαμβάνοντες ἑορτάζουσι.* id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. *Ταῖς τῆς Κρονίων ἡμέραις ἐστὶ τῶν Πρωμέων πασι τὴν ἐστὴν τὰς οἰκετὰς, αὐτὰς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδέχοντες λειτουργίας.* id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

*Saturnalia
veterum,
quo die.*

*Seruis tunc
libertas.*

*Imò domini
fungebantur eo-
rum vicis.*

Exercent epulas leti, famulosque procurant

Quisque suos.

*Seneca ex-
plicatus:*

*Correclis-
que.*

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistolâ XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solùm (ex veteri meo libro, solo, cum sententiæ totius medicinâ) cum seruis domini vescerentur,*

sed

sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego post ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

*Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbis sensibus gubernare.*

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquumne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vt scire te scio, inter veterimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, qui que gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuenit à fatu. Vt enim à portu Portūnus, à nuptu Neptunus; sic difertè à fatu, Satunnus. Nam ita primitus pronuntiabant. Festus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirrus*, vel *Saturnus*. Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunus, Picunus, Vertunus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba 1. 1. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paululum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatione tua Cicero, imò falsa. Varro meliùs, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, numquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adfero, scribendumque, à nubendo, vel, à nuptu. Res auctor est, & Cicero ipse, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptissimè, vulgata quidem illa lectio si vera sit quam ego planissimè persuasus sum ab stolido aliquo Hermâ esse, qui nubendi verbum

*Saturni
etymon
Latinum.*

*Festus cor-
rectus.*

*Ratio ter-
minandi
infecten-
diq; nomi-
na deorum
prisca.*

*In Cicero-
ne diuina-
tio.*

Saturnalia
quando in-
stituta.
Dissensus
Liuij à
Dionysio.

non nisi in coniugijs nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus:
etiam festum, si Macrobij centonibus fides, quos vobis non
incolco. Dionysius Halicarnasseus originem Saturnalium ad
regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius post reges ex-
actos demum festum id constituit, lib. II. *A Sempronio, inquit,*
& M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus fe-
stus dies. Imò centenjs aliquot post annis agnoscere institutio-
nem eius videtur libro vigesimo tertio: eâ mente tamen, credo,
quòd aut paucis adhuc sacer festusque esset is dies; aut quòd
tunc demum in Decembrem mensẽ reiectus, cum antea ha-
bitus alio mense. Verba quidem Liuij clara hæc: *Postremò, ex*
libris Decembri iam mense ad ædem Saturni immolatum est, lætister-
niũque imperatum & conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia
die ac nocte clamatum: populusque eum diem festum habere ac seruare
in perpetuum iussus. Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flami-
nio Coss. bello Punico secundo. Ait Liuius, clamatum Satur-
nalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is solemnjs cla-
mor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: Συμβοή-
σαντες ἐξ αἴφνης τὲτο δὴ τὸ θρυλλέμενον, Ἰὼ Σαταρνάλια, id est, *Clamantes sta-*
tim illud tritum, Iò Saturnalia. Macrobius tamen, vt vulgata læ-
ctio Liuij: *Quo solo die apud ædem Saturni, cõuiuij soluto, Saturnalia*
clamabantur. Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Dif-
fertationibus Epicteti: Τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῆν λέγῃ,
Σήμερον Σαταρνάλια ἀγαθὰ, λέγομεν, Οὐκ ἔστι ἀγαθὰ ταῦτα, ἐδάμῳς· ἀλλὰ κὶ
αὐτοὶ ἐπικροτῶμεν. id est, *Pueris enim cum adueniunt plaudentes & di-*
centes, Hodie bona Saturnalia, dicimúsne, Non sunt hæc bona? nequa-
quam: sed ipsi quoque applaudimus. Martialis allusit,

Iò Satur-
nalia.

Bona Sa-
turnalia.

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.
Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Causa huic
clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium
diem priuatim publiceque habuerunt hilariorem. Inde sermo,
Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in
Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus.*
Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollu-
cibiler. Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocor-
um conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui tempor-
is morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transituri
ad

Saturnus
Pollucis
proles.

Læticia Sa-
turnalium.

Manè tunc
lauabant.

ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non laur*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen laur honestà horà & salubri.* Et ab eâdem causâ, vt ego quidem conuicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epistolâ XVIII. *Si te hîc haberem, libenter conferrem quid existimares esse faciendum; vtrum nihil ex cottidianâ consuetudine mutandum, an & hilariùs cœnandum & exuendum togam.* Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis causâ & festorum dierum vestem mutauimus. Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & post æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,

Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lasciuus est Charisiano.

Saturnalibus ambulat togatus.

Causa recipiendi, quoniam cœnatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ restandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fufius. Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditus rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iuriconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forenses, aut foris domesticas induisse; probrum. Inter domesticas, Cœnatoria quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate,

Cœnatoria:

*Synthesi-
nati etiam
honestiores
cives.*

*Quando id
institutum.*

*Quare in-
stitutum.*

*Forensis
vestis &
Domestica.*

*Cœnatoria
domi can-
tium.*

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:

Hoc opus est, pietis accubuisse thoris.

*Aut foris
oriam, sed
sub tempus
sane.*

Itaque ut rem nouam narrat Dio in Hadriano, quod Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit *ἐν τῇ σολῆ τῆ δευτέρῃ*, in conuiuiali veste. Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cenâ reuerterentur, ait Spartianus in eius vitâ. Et bene iuuat Spartianus. Fas enim mosque, ut apparet, cum cænatorijs conspici in publico, sub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permillum, per quos continuæ, ut dixi, cænæ? Hercules non aliam causam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum superest, Synthesim adfirmo dictam cænatoriam vestem: utique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

*Synthesis,
inter cæna-
toria.*

Undecies vnâ surrexti, Zoile, cenâ:

Et mutata tibi est synthesis undecies.

*Semper Ro-
mani vestē
in cenâ
mutabant.*

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat cum notâ, quod plerumque *synthesinam indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus*. qui scilicet conuiuantium habitus. Iamne capitis? an etiam de Cænatorijs latius dico? Annuistis: dicam. Mos ille vetus Romæ, ut domi haberent vestes ad cænâ. & si foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cum ad cenam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quod ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit*. Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

*Pallium,
pro eâ ve-
ste.*

*Plauto
lux.*

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,

Pro hastâ talus, pro lorica malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, ubi de se cum vxore accumbente:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,

Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam*. Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorque ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muri-

Muricibus Tyriis iterata vellera lanae

Cui properabantur? tibi nempe.

Ne foret aequales inter conuiuia, magis quem

Diligeret mulier sua, quam te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius:

Vestimēta mea cubitoria, legerim, accubitoria, litterulâ retractâ) per-
didit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio
sed iam (malim negandi notâ, sed haud, vt dibapha significet)
semel lota. Sed & Persius:

*Petronius
leniter e-
mendatus.
Accubito-
ria vesti-
menta.*

— ecce inter pocula querunt

Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.

Hæc aliquis, cui circum humeros hyacinthina lana est,

Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, ve-
stem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum
cænatoria semper purpurea coccinæve: quæ fortassis propriè
Synthesis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à
Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthe-*
sinam dixit, siue synthesisim: vertit in eâdem re, *ἰσὺν δῖον*. id
est, *tuniculam floridam*. Et scio floridam vestem in Apuleio aliis-
que legi; sed videte tamen ne veriùs hîc sit, *ἰσὺν δῖον*. à colore vi-
delicet, qui in synthesisi violaceus, vel vt* Plinius etiam appellat,
Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem mansisse ad Si-
donij tempora disco ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio
imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperato-*
ris processeramus, atque etiamnum chlamydis induebamur, cum mi-
hi Consul, &c. Ostendit clarè positam à se chlamydem, & re-
sumptam.

*Lana, pro
cænatoris.
Plerumque
è purpurâ,
coccinæve.*

*Coniectura
in Dione.*

** Plinio lib.
XXI. c. VI.
Ianthina
vestis di-
cta.*

*Quamdiu
perseuera-
rit is mos.*

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suida lux. Ausonio medicina. Var-
roni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi; sermonibus istis, inquam. sed de nume-
bro dierum Saturnalium, nîlne addis? Neque enim liqui-
da vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob ocu-
los nobis spargit. ita concinnat nescio quid perplexi, & quod,
peream, si vnquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui consu-
lor?

lor? inquit. Melius est domum aperiam, & solium mihi ponam nouus* Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius testis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: *Κεόβια, εἰορτὴ ἀγομένη Κρόνου καὶ τῆς Μητρὸς θεῶν*: id est, *Saturnalia festum celebratum Saturno & Matri deum*. Quid enim in speciem vanius, quàm Saturnalia adscribere Matri deum, siue Opi? At caussa confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ fanitatis versum etiam Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Vísne opē sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?

Festaque seruorum, cum famulantur heri?

Ausonius correctus.

Nam clarè lego, *Vísne Opis antè sacrum*. Ambigit poëta Opalia prius an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteravi, conueniebant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: & Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui libro quinto de L.L. *Saturnalia*, inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feria eius, vt post diem tertium Opalia, Opis*. Ecce, nõne disertè post diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Consulium tempora pertinent & remp. priscam: non idem de C. Cæsaris & deinceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic Decembri mensi duos addidit dies: * Saturnalia, vt sic dicam, sedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam clarum Varronem spectasse. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feriarum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit verius, *vt post, die tertio*. Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu

* Vide Macrobius, qui multa, lib. I.

Varro, quando libros de L.L. scripsit. Fortasse is emendatus.

perge.

perge. Iterumque Pighius: Vt ergo coepi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari coepti. idque Octavianus Augustus tenuit, qui in legibus iudicialiis triduum ferias seruari iussit. Haecenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non scriptum. Quintum saltem Quintus dies à Caligula est. diem additum à Caligula reperio. Suetonius: *Vt lætitiæ publicæ in perpetuum auget, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Diolib. LIX. de hac ipsa re: *τὰ τε Κρόνια ἕπι πέντε ἡμέραις ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε*: id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamen ille ipse quintus dies post Caij cædem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. *Τοῖς τε Κρονοῖς τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν κατὰ δευτέρωσαν τε ὑπὸ τῆς Γαίης, ἢ μὲν τῆς καταλυθείσης, ἀπέδωκε.* id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm defuisset Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxta tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Quartum quis addiderit, incertum. Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: & vt eius seueritas fuit, diminutum potius publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Οὐ μάντις εἰμί τ' ἀφανῆ γινώσκω σαφῶς:

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis Videri tamē ab Augusto esse. annis irreperit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

CAPVT. IIII.

Etiā quæsitum de diebus. Obiectiones posita, & in parte remota.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare Tres dies etiam ante Cæsarem. tres Saturnalium dies factos, antea vnum. Ais nunquam plures fuisse quinque. Primum oppugnat Cicero, qui libro v.

C

ad Atti-

ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia veniant, inquit, Saturnalibus tertiis.* Sed & Mallius quidam apud Macrobius, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hunc prius remoueam, ne nauis nostræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominat Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errant, tam hercules quam qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernetius, non ut tu perseueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

*Quomodo
septem nu-
merati.*

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtae alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facile ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illique quos laudas, spurios adiciis dies binos. Ut clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabāt diebus quinque: at Sigillaria, quæ subsequēbantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum ut confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque ille ipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modo quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

*Tamen se-
ptem dies
etiam ante
Cæsarem.*

Et iamne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricator Auster. Nam ut Martialis ætate dies septem numerentur, causam video: anteriori æuo quid fiet? cum septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Olim expectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

— nostri maiores veluti benè

Multa instituere, sic hoc optimè, frigore

Fecere summo dies septem Saturnalia.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi septem? Expecto quid ad ista noster Brutus. Tacebat Pighius. Et mercurius obbrutui, inquit. Iaua in par-

*Non facilis
solutus is
modus.*

tem

tem Lipsi. Egone? inquã. oram reperire nullam quã te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuifse dies plures, non festi? Nisi id sit, submitto equidem arma.

C A P V T V.

Saturnalia Gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi Gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; & Hic Auster, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipsio: sed merum. Nam aquã non vltra illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciscar. Da mihi puer eccliam pateramẽ crystallo: illam capaciorem dico, quæ est in Delficã. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è fanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, sed Saturno hoc factum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes saturos. malle m hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiujs hunc diem dicauit, quàm facetijs & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenses, quanquam aliàs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores imprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potius. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam* vtriusque ludi præsidem nouimus. ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerva in gymnasijs, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palestris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum infertã copulã lego. Nam & in Epitoma Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ (lego sacræ) sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Aufonius,

Et gladiatores funebria prælia notum

Decertasse foro: nunc sibi harena suos

Vindicat, extremo cum iam sub mense Decembri

Falcigerum placant sanguine caligenam.

Vbi duo notes, & pugnasse gladiatores Saturnalibus; & Saturno pla-

Gladiatores Saturnalibus danti. Eorũ præses Mars.

Vel potius Saturnus.

Saturnus
inter deos
inferos ha-
bitus.

no placando propitiandoque. Causam quam putem eius tute-
læ fuisse, hæc est. Saturnus non inter superos, sed inferos deos.
Plutarchus in μεταγραφή κεφαλαίων. Ρωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἠγόντ'
θεὸν ὑπερ᾽ αἰῶν καὶ χρόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κατὰ θεῶν, ἔτ' ἀνω νομίζουσι.
Eademque opinio apud Græcos ipsos. Itaque in Tartaro eum
collocat Prometheus apud Æschylum,

Ἐμοῖς δὲ βελαῖς ταρτάρου μελαμβανθῆς
Κρόνον καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Ἀυτοῖσι συμμάχοισι.

Me consulente, in Tartari recessibus

Habet latebra antiquitus satum Cronum,

Eiusque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omisit Ennius,

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,

Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Saturnus
maleficus.

non facturum, si inter cælites fuisset. Credo eam opinionem va-
luisse, quia triste Saturni sidus & maleficum: quale ingenium
deorum inferorum. Inde est nænia Græcorum, Κρόνον ὄμμα: id
est, *Saturnius oculus*: inde superstitio, Saturni diem viæ non
faustum. Tibullus,

Tibullo
lux.

Aut ego sum causatus aues, aut omina dira,

Saturni aut sacram me tenuisse diem.

Ovidius ad amatorem, cui iter inuito suadet:

Nec pluvias opta, nec te peregrina morentur

Sabbata, nec damnis Alia nota suis.

Ideo san-
guine pla-
candus.

Saturni
sacerdotes
coccinati.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum sanguine placari manes
credebant, eaque prima ludicri causa; hoc spectaculum dedi-
carunt crudo & sanguineo deo. Quò traho etiam cultum sa-
cerdotum eius à reliquo vulgo secretum. Nam pallio cocci-
neo mystæ Saturni velabantur. Tertullianus de Testimonio
animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, &*
pallio Saturni coccinata, & deæ Isidis linteata. Idem de Pallio: *Cum*
letioris purpura ambitio & galatici ruboris superiectio Saturnium
commendat. Coccineus enim color (quem Galaticum rubo-
rem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis &
cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait
Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa. Abnuere tamen

Paluda-
menta Im-
peratorum
coccinea.

nobis

nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ:

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,

Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

Diti sacros esse gladiatores ex Prudentio.

* Aut etiâ Diti, hoc respectu, quod manibus placandis datis gladiatoribus.

CAPUT VI.

Gladiatores olim in conuiuio: Campanorum instituto. Romani id amulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altitium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paravi ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quælo contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis esses tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium meherclè dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ sum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἄλλ' εἰ οἱ χάρις ἀυφίππευς ἐπέ) ἐπέεσσιν.

Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

λέγειν ἀείψω, ἀδύνατον δὲ λαλέειν.

Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placetne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris intersit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinet? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam

Utilitas intellecta rei gladiatoria.

tiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. inò Duza hic potius — παλαιάτε πολλάτε εἰδὼς. — & prisca & pluri-
ria noscens. Et solúsne Pighius híc pro magistro? Tum ego, Qui
 viam ad mare nescit, annem sibi quærit ducem: sic nos te Pi-
 ghi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis
 modestiã meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensã.
 Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconue-
 nit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super
 mensam. Nam in lætiori conuiuio solemne fuit, in triclinio pa-
 ria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt vide-
 tur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Gladiator
 res olim
 super men-
 sam:

Auctori-
 bus Cam-
 panis.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cade

Mos olim, & miscere epulis spectacula dira

Certantum ferro, sæpè & super ipsa cadentum

Pocula, resperfis non parco sanguine mensis.

Strabo de iisdẽ lib. quinto: Ἐπὶ τούτων δὲ ἐνεθύθησαν, ὡς ἐπὶ δειπνῶν
 ἐκάλουσαν πρὸς ζῦμνον μονομάχων, ὁρίζοντες ἀειδμὸν κατὰ τὴν τῶν δειπνῶν ἀξίαν.
 id est: Eò luxus prouecti sunt, vti conuiuias vocarent ad paria gladia-
 torum; quorum numerum augebant minuebantve pro dignitate cuiusq;
 conuiuij. Liuius libro nono: Et Romani quidem ad honorem deum
 insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiã & odio Sam-
 nitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu ar-
 marunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Ab ijs ergo auide hau-
 serunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: Ταῖς τῶν μονο-
 μάχων θείας, inquit, & μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποίησαντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ
 καὶ ἐν ταῖς ἐσιτάσειν. ἐκάλει δ' ἐν τινεσὶ πολλάκις ἐπὶ δειπνῶν τὰς φίλους ἐπὶ τε
 ἀλλοῖς, καὶ ὅπως ἀνδύο ἢ τρία ζῦμνον ἴδουσαν μονομάχων, ὅτε καὶ κοιλιθέντες δειπνε
 καὶ μέθης, εἰσεκάλει τοὺς μονομάχους. Ἐὐ μὲν ἀμα ἐσφαττετο, αὐτοὶ δὲ ἐκρότην
 ἐπὶ τέτρων ἠδ' ὀρθροῖ. id est: Spectacula gladiatorum non per ferias tantum
 & in theatris Romani exhibuerunt; sed priuatim in conuiuijs. Quin
 & ad canam sæpè amicos vocare soliti, cum ob alia, tum vt bina aut
 terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi in-
 trò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus
 dabant, tanquam in re letã. Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Quos Ro-
 mani imi-
 tati.

Horatius
 ex licatus.

Cæduntur, & totidem plagis consumimus hostem

Lento Samnites ad lumina prima duello.

Lumina accipio, canæ, præter opinionem florilegi interpretis.

Perfe-

Perseueravit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitulinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis (ita inibi lego) pugnas in conuiuio habuit, trahens canam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnant, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus, inter cubicularios gladiatores pugnavit lucentibus aliquando mucromibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro; domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: *Καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἰκοὶ μὲν, ὡς καὶ Φουλεύειν τινας. ἐν δὲ τοῖς κοινῶν, ἐν δὲ σιδήρῃ καὶ ἐν δὲ ἀίματι, ἀνδραγαθίαι.* id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorundam, in publico autem, sine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censent hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lusum? Hostibus quidem nostris, inquit, sit hic lusus. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebāt, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium isse, non isse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Posidonius: *Κελτοί, inquit, ὡς καὶ τὸ δ' εἶπνον μονομαχίαι.* *Galli super canam digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodo Græci vsitati voce *Κελτοί*.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tamen adiuua.

Cruentia Romanorum conuiuia.

Celtarum, siue Germanorum magis.

Huc refer Figuram de Gladiatoribus in conuiuio.

CAPVT

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentia Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significacione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed musante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celerius moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numero possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpiæ sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem sine curâ fuit: scripseruntque de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed causa scribendi iis finisque, non vna. Ille vt explicaret, noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et fanè pleriq. Theologi è priscis, cum viderent pietatis damno, additum deuinctumque populum his ludis; passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæque fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignotiæui. Quomodo enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusque, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana; quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente; tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter cuncta scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

* Præter hos, etiam Sennius Capito.

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat seruiò, oratione pro Seftio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque verò ullorum comitorum.*

Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.*

Gratissimi plebi.

Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor, De causis corruptæ eloquentiæ. *Jam verò, inquit, propria & peculiaris huius Urbis vitia pænè in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia.*

Iuuentutè in deliciis.

quibus occupatus obsessusque animus, quantum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inuenientis, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios* adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus?

* Exemplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salu-*

Hi ludè propriè Muneris nomine veniunt: et si Venatio etiam comprehensa, ut dico libro ij.

tantium, & illecebris adulationis. Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, ut Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et benè ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur of-*

ficio. At origo gladiatorum, ut mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius,*

Munerarius.

cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. Quedam in usu, inquit, perquam recentia, ut Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.

Nam antea vel Domini ludorum dicebantur, ut Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OB-

Dominus.

Editor. Editiones.

LITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneste: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS.

In Tacito
coniectura.

RIS. BIDVI. Et exempla plura obuia vulgò. Tacitum in hac voce benè emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potius intenderet, diem adificationibus, noctem conuiuibus traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine causâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominive, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores aut Venationes. Muneratore dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritū dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hic Lernetius, Sed non res ipsa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius, Lecta in Liuiio, inquit: sed pro auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At Cicero alijque, plus semel *Gladiatores*, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contra rem pro hominibus, cum Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quintiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnavit.* Ita enim hic appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis *μνηστῆρες* dixit; satis propriè, at parum vsitatè.

Munera-
tor.

* Vide lib.
II. cap. V.
Gladiato-
res, pro ipsis
ludis.

* Lib. II. ad
Attic. ep. I.
Philip. I.
§ IX.
alijsq.

Gladiator
quis.

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & causa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores mox etiam plebeio idque ex testamento. Postremò & faminarum.

Termini
gladiatorij
huius ser-
monis.

Gladiato-
res orti ab
Etruscis.
* Sed hoc
ad duellum
potius per-
tinere vidi-
tur, quam
ad hoc lu-
dicrum.

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progressusque, Locus, Homines, Modus. Hæc septa non transfiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim vrbane Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: *οἱ Ῥωμαῖοι*, inquit, *παρὰ Θυρρήνων παρέλαβον τὸ ἐξ Ἑ:* Romani à Tyrrhenis morem hunc accepere. At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud Athenæum *ἦν μοι μαχέντων ἐμμετὰς ὑποφαίνει τὰς Μαντινέας*, inuentores gladiatoria pugna facit Mantinenses. Et Staius Papinius extremo libro

libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiato-
rios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo.
Undecumque exemplum; causa tamen & origo, Funus. ^{Causa} Ter- ^{præbendi,}
tullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine pro-* ^{Funus:}
pitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exse-
quijs immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare.
itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eru-
ditos, mox edito die inferiarum, apud tumulos erogabāt. Hac muneris
*origo. Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias**
quos imolet umbris. Moris erat, inquit, in sepulchris virorum for-
tium captiuos necari. quod postquam crudele visum est, placuit gladi-
*atores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus *Bustuarij dicti.** ^{Bustuarij}
Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præbit ad lucem, scri- ^{gladiato-}
*benti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu pa-** ^{res.}
*tria tenuisset, si mihi cum illo *Bustuario gladiatore* (Clodium intelle-* ^{Cicero ex-}
git) & tecum certandum fuisset. Mos autem vetus, quem tan- ^{plicatus.}
gunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem ^{Captiuus ad}
Achilles in Patrocli rogam coniecit ^{bustum im-}
Δώδεκα μὲν Τρώων μετὰ Δύμων ἕτας ἐθλέε. ^{molati.}

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gla-
diatores. Dico publicè. quia facilè suspicor, iam antea priua-
tim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro bo-
ario, anno vr̄bis ccccxc. Dederunt M. & D. Bruti, causâ mor-
tis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus*
primum, inquit, Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio &
M. Fulvio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris ci-
neres honorando. Et Epitome Liuiana xv 1^a. D. Iunius Brutus
munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus. vbi
malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus.
Aufonius,

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis

Iuniade patrio inferias misere sepulchro.

Ita rectè. & Threces, pro quouis gladiatore. *Phæces non ha-* ^{*vide lib.}
bent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, ^{ii. cap. xv.}
*qui in ijs defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro* ^{Aufonius}
bellis. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ ^{correctus}
poëtice ^{& expli-}
catas.

poëticè & μεγαλύνων appellat tria bella; non aliter quàm antea
Tres Threcum pugnas. Nisi quis tamen *tres fellas* capiat, triplicem
 illum confessum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fal-
 lor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere,
 & , vt Liuius appellat, *mortis causâ*? Non fallor. Illum ipsum
 scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ca-
 riò recensuit & cum curâ. Libro xv i. narrauerat (id enim ex
 Epitomâ liquet) tria paria data à Iunijs. Ecce annis quinquaginta post, (non enim prius in ipso Liuiio reperiò) refert data
 paria duo & viginti, anno vrbis dXL. Verba eius è lib. xxiii.
*M. Emilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres
 per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in fo-
 ro dederunt.* Iterum libro xxxi. interiectis quatuordecim fer-
 mè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria viginti quinque.
*Ludi, inquit, funebres eo anno per quatrduum in foro mortis M. Va-
 lerij Leuini causâ. paria quinque & viginti pugnârunt.* Et lib. xxix.
*P. Licinij funeris causâ Visceratio data, & gladiatores cxx. pugna-
 runt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum:
 scribamq; gladiatores Lxx. Denique etiam, anno vrbis dlxxx.
 paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ
 recensuit lib. xli. *Munera, inquit, gladiatorum eo anno parua ali-
 quot alia data. vnum ante cetera in sione fuit, vt per triduum quattuor
 & septuaginta homines pugnârunt.* Nec pluriens, quod mens mi-
 hi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuiio: nisi lib. xxviii. de
 Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ.
 Scipio, inquit, *Carthaginem ad vota soluenda diis, munusque quod
 mortis causâ patris patruisque parabat, edendum rediit.* Victor hîc
 interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium
 Liuiio, in grauem illam historiam res ludicras intexere, & has
 verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui
 hæc talia etiâ referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium
 hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cælium: à
 quo cum petijisset acta omnia vrbis ad se mitti; ille *gladiatorum
 compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante.
 Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantum olim
 noti gladiatores: nec eo omni, fed virorum principum, illu-
 striorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indi-
 ctiuo.

Olim tan-
 zium in fu-
 nere gla-
 diatores.
 In Liuiio di-
 ligens recē-
 sus mune-
 rum publi-
 corum.

*Ed, quia
 libri alij
 desunt.
 Nam pari
 curâ ubi-
 que recen-
 sivit.

Gladiato-
 rum editio-
 nes Actis
 publicis
 per scripta.

Ea non in
 omni mor-
 te, sed illu-
 stri.

Cituo. Cicero suadet II. de Legibus: *Reliqua sunt in more, inquit, funus vt indicatur, siquid ludorum.* Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur non ludi modò, sed etiam desultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorum morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille, inquit, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatorijs celebravit exsequijs, captiuosque carcrogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Sed & Hispani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni extincto & iustis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria super sepulchrum eius dimicarent.* Ergo hæc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & plerisque ea cura in testamentis. Cauebant, inquam, post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memorijs legatarie editiones parentant.* Seneca de breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias.* Munera ad rogum, gladiatores sunt: rideo, qui munia subiiciunt. Apud Horatium, heredes

*Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.*

Apud Persium senex,

— at tu meus heres

*Quisquis es, à turbâ paullum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè gestas indico.*

Quæ malè accipi scio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus. interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.* Imò vsque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimen-
tis laude. *Cum Pollentina plebs, inquit, funus cuiusdam primipilaris*

*Floro &
historia
data lux.*

*Mox etiam
in priuato-
rum
Idq; ex ta-
stamento.*

*Firmata
& inter-
pretata
Seneca scri-
ptura.*

*Persius ex-
plicatus
contra vul-
gum.*

*Licentia
plebis in
flagitandis
muneribus.*

non prius ex foro misisset, quam extorta pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris causâ, detectis repete armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac partem maiorem plebis & decurionû in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum saltem funeribus, stetit mos: transit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Cæsar Iulius: qui munus populo epulumque in filia memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo, ait Suetonius, cap. xxvi. Et confirmat Dio: *Ἐπὶ τῆς θυγατρὶς*, inquit, *καὶ θυγατρὸς σαφῶς καὶ ἀνδρῶν ὀπλομαχίας ἐποίησεν.* id est, *Filia sua & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè iinitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socruï suæ ludis gladiatoris impendisse.*

In mulierum etiam funeribus dati.

Insere Figuram de Bustuarijs Gladiatoribus.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis causâ dati gladiatores. Aplerisque magistratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis causâ præbiti.

Ab omnibus qui in honore.

FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquam enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum spectationum: ecce anfa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Unde, inquit, gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Benè Tertullianus ad hanc insaniam, *Transit, inquit, hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viventium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. vi. *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel magnis urbibus suffecturas opes (notate de effuso sumptu) exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdât, & nemo eorum quibus præstatur accipiat. Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam.*

dicā, sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor vt apud istos inueniam fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt conijcio,

ÆDILES. Quídni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quod antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis secundo: quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè scio: vix est vt ante sexcentimum vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Ædilitia: quæ probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quâdocumque cœperint, mansêre tamen ad extrema imperij, recensetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre

*Coniectura
de exortu
voluptatis
muneris.*

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui: Παρά μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ διατάξεις, καὶ μονομάχους. Ὡς δὲ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (καὶ αἰματῶν).

id est: *Ab aliis quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus expedit.* Augustus

In Prætoribus mutata sære res.

aliquid hac in re innouans & astringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξεν τὰς πανηγύρεις πᾶσας. ἐκ τῶν δὲ δήμῳ δίδοσθαι πᾶσι τοῖς κελύσας, καὶ ποροσάπειπών μήτε ἐς ἐμείνας οἰκίαν τινα πλείον τῆς ἐτέρου ἀναλίσκεν, μήδ' ὄπλομαχίαν, μήτ' ἄλλως, εἰ μὴ ἢ βελή ψηφίσαιτο· μήτ' αὖ πλεονάμεις ἢ δὲ ἐν ἐκάστῳ ἔπει, μήτε πῦρ.

Publico dari sumptibus.

πλείονων εἰκοσι ἑκατόν ἀνδρῶν ποιεῖν. id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, ne quis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Neve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium:* ait Dio, libro LIII. Postea tamen edictum illud, quâ de sumptu est, laxauit Augustus idem: Καὶ τοῖς βελομένοις τῶν στρατηγῶν τετραπλάσιον τῆς ὡς τῆς δημοσίας σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις δίδομένῳ ποροσάναλίσκεν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, si qui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari

Sed mox sublata.

ultra vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὄπλομαχίας ποιῶσιν, ἐν τῆς δημοσίας δεδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniâ Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico*

co tri-

co tribui solitam, vetuit ultra in eam rem absumi. Caligula etiam aliquid constituit hac in re: Καὶ δύο στρατηγὲς, ἕς τὲς ὀπλομαχικὰς ἀγῶνας, ἄλλῃ ποτὲ ἐγένετο, λαγχάνειν ἐπέλεσε: id est, *Et duos Praetores, ludos Gladiatorios, uti antea factum, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius profum vetuit, & à Praetoribus ea munera remouit. Idem Dio: Τοῖς τε στρατηγοῖς τὲς ἀγῶνας τὲς ὀπλομαχικὰς ἀπηγόρασε μὴ ποιεῖν. id est, *Praetores vetuit ultra edere Gladiatoria munera.* fortasse tunc, cum Quaestoribus imposuit, ut dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

— quanti sua funera vendant

Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.

Nec dubitant celsi praetoris vendere ludis.

De arenâ enim ij versus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Praetorem dixit, quo praesente saepissimè gladiator pugnavit. vbi legam, praesidente.* Tertio

QVAESTORES. instituto Claudij, ut disertè notat Tranquillus cap. XXIII. *Collegio Quaestorum pro statura viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui sanxit, *ut ne designatis quidem Quaestoribus gladiatores edendi necessitas esset.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quaestoria munera olim ommissa reuocauit,* ut scribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quasi priuatus Quaestor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum resedit, cum Quaestor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quaestor opulentum ediderat munus.* Non leuauit sed auxit Quaestorum onus Alexander: qui *Quaestores candidatos iussit ex sua pecunia munera populo dare: sed ut post Quaesturam Praeturas acciperent, & provincias regerent,* ait Lampridius. Quarto dedere

CONSVLES, * exemplis tamen haud ita crebris. Cicero secundo de Offic. *magnificentissima Pompeij munera secundo consulatus celebrat.* Marcellus Iurisconsultus l. xxxvi. De cond. & demonstr. *Vino Manio Seius consul designatus est, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magistratibus reperio. Iam verò dedere etiam

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obseruo Aug. cap. xliiii. & Sacerdotales ludos in Pli-

nio

* Credo id capiendum, ut iterum publico sumptu dederint, permissa Caij. Claudius pratoria munera tollit. Quæ mox iterum in usū.

* ὡς ἂν ποτὲ ἐγένετο, λαγχάνειν ἐπέλεσε: id est, *Et duos Praetores, ludos Gladiatorios, uti antea factum, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius profum vetuit, & à Praetoribus ea munera remouit. Idem Dio: Τοῖς τε στρατηγοῖς τὲς ἀγῶνας τὲς ὀπλομαχικὰς ἀπηγόρασε μὴ ποιεῖν. id est, *Praetores vetuit ultra edere Gladiatoria munera.* fortasse tunc, cum Quaestoribus imposuit, ut dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

— quanti sua funera vendant

Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.

Nec dubitant celsi praetoris vendere ludis.

Lampridius correxit.

Quaestorū munera Nero tollit.

Erustrâ reuocante iterum Domitiano.

* Non crebris reperta consularia munera. Dico de gladiatoribus: nam de Venatione sapè. Et ad eam hæc ipsa possis referre, excepto Tranquilli loco.

nio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ supra. Item nouo nomine & re

ÆRARIJ. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur:

Ærarios verò instituit qui de arcâ (ita vetus lectio) fisci ederent munera, eademque parciora. quamquam emendandum censeo, Arcarios instituit, & mox, de arcâ fisci. Arcarij enim apud Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennialibus, Decennialibus, Vicefimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vt ex historiâ inferioris æui promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

Lampri-
dij emen-
datus.
Arca &
Arcarij.
* Iureti
Notas ad
Symmachum
vide, lib. I.
epist. LXIV.
Principes
quando de-
derint.

CAPUT X.

Nec Romæ solùm, sed in provincijs. Vbi reges dabant, præsidisque.

Paulatim in colonijs & municipijs increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Postea promiscuè priuati, vario prætextu.

Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in provincijs? certè & eas peruasit studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. Spectaculorum quoque magnificentiam, inquit, reges omnes vicit superiores, reliquorum sui moris & copiam Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quam cum voluptate dedit. deinde sepiùs dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Nec dubiè alij reges & dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè opidis theatra & amphitheatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodò ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: *Ἐπέδωκεν Ἰουδαίᾳ*

Dati etiam
in Provin-
cijs, à regi-
bus.

Quando in
Macedo-
niâ, & for-
tasse Gra-
ciâ, pri-
mum.

* Quod ip-
sum hodie
conuenit.

Quando in
Iudæâ.

* Vide Io-
seph. lib.
XIX. variis
locis.

Multitudo
gladiato-
rum in Iu-
dæâ.

το αὐτῶν τὴν καδέουσι μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλῆθει μονομα-
 χῶν, τὴν αὐτῆ δεικνύς μεγαλόνοιαν ἔνθα καὶ τὴν κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βαλ-
 ούς γυμνάσαι τῆς δεικνύμενων τέρεψιν, ἐπακοσίους ἀνδρας ἐπακοσίους μαχισσομένους
 ἔπειτα, κακέρχους ὅσους εἶχεν ὑποτάξας εἰς τὴν δὲ τὴν πράξιν, ἵνα οἱ μὲν κολα-
 θῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένῃ) τέρεψις εἰρήνης. id est: *Dedicationem eorum
 operū magnificè celebravit in Amphitheatro, copiā gladiatorum, osten-
 dens animi sui magnitudinem. vbi etiā, vt multitudinē inter se pugnā-
 tium augetur voluptas spectantium, septingentos viros cum septin-
 gentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt
 & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis esset. Nec
 reges solū insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis
 passim Proconsules Præfidesque. Ab eā mente est, quòd Tacit-
 us Iunio Blæso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtri-
 buit, lib. i. Annal. Nocte proximā, inquit, iugulauit per gladiatores
 suos, quos in exitium militum habet atque armat. Et mox: Pars mi-
 litum gladiatores, qui è seruitio Blæsi erant, vincunt. Et multo cla-
 riùs lib. xiiii. Edixit Caesar nequis magistratus aut Procurator qui
 prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod
 aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm cor-
 rumpendis pecuniis subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerāt,
 ambitu propugnant. Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones vide-
 tis: sed obedientiā, vt metuo, non diuturnā. Iam verò coloniar
 & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias
 vetustatis Amphitheatra etiam nunc, cædium istarum sedes.
 De Græciā quidem Philostratus satis testabitur, iiii. de vitā
 Apollonij. Alius item error Athenis emendatus est. Conueniens
 enim populus in theatrum, quod in arce est, Gladiatores sese mutuò iu-
 gulantes spectabat, magisque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm
 nunc Corinthi. Nam magnis pecuniis empti homines nequam eò duce-
 bantur, vt adulteri, perfossōres parietum, sectores marsupiorum, rece-
 ptōres fugitiuorum, alijq; tales. Athenienses autem eos armis instruē-
 tes, certare inter se iubebant. quam tam crudelem consuetudinem Apol-
 lonius illic sustulit. Videris in Græciā passim edita, & parum fi-
 deliter, puto, sustulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ
 magistratus præbebant: sic in colonijs municipijsque Duum-
 uiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. Thyasus, inquit, oriun-
 dus patriā Corintho, gradatim per mensis honoribus, quinquenniali ma-
 gistratus*

*Dati etiam
 à Præfidi-
 bus.*

*Tacitus
 explicatus.*

*Dati in co-
 loniis &
 municipiis
 vulgò.*

*Ab Ædi-
 libus.*

gistratu fuerat destinatus: & vt splendori capessendorum responderet fascium, manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latius munificentiam suam protendebat. Nam quòd scribit quinquennale magistratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantum gratiam, & pecuniæ suæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat. Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio
lux, silente
Beroaldo.

Dati etiam
à priuatis.

Imò à cer-
donibus.

Das gladiatores sutorum regule cerdo:

Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac causâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneste,

Statua ob
præbitionē,
& tituli
passim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
* SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO

OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM

ORNARI

L. D. D. D.

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.

HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

E 2

MAX.

*id est,
splendido
equiti Ro-
mano, pa-
trono colo-
nia.

EDIDIT

COLONI. ET. INCOLAE

OB. MVNIFICENTIAM. EIVS

L. D. D. D.

*Dabant
pro salute
principis.*

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sues-
sæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur,
QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP.
ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMI-
LIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDI-
DISSET. Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset,
narrante Dione libro vlt. Τοῖς τε στρατηγῶσι, inquit, τὰς ἀγωνίας τὰς
ὀπλομαχίας ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δὴ τις ἄλλος αὐτὰς ὁπεδὴ ποτε ἐπι-
τελοῖν, ἀλλὰ μὴ πνεῶς καὶ ὑπερ᾽ ἑαυτῶσιν σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ χεῖρας ἢ καὶ
λέγας ἐκέλευσε. id est: Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbe-
re: & si quis alius eos ubicumque locorum daret, ne susceptos eos fa-
ctosque pro salute suâ aut scriberet aut diceret. Atque hi fortasse
Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. xxxii. quia in ho-
norem Principis suscepti. etsi aliam eius verbi sententiam haud

*Certis die-
bus dati.
Saturnali-
bus.
Quinquat-
ribus.*

sperno. Postremò non homines solùm certi qui darent, sed
etiam tempora quædam quibus darentur: Saturnalia inprimis,
vt prædixi. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius:

*Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;**Causa, quòd est illà nata Minerva die.**Altera tresque super rasâ celebrantur arenâ,**Ensis exfertis bellica leta dea est.*

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugna-
uerint quidem, sed rudibus, non ferro. Dio ad hanc rem scribit
lib. LIIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγωνίας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις,
τῶν τῶν αἰδῶν ὀνόματι, gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum no-

*Dies infer-
ti ad hono-
rem princi-
pis.*

mine. Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus alterve
gladiatoribus sæpè additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso
scriptore obuia exempla.

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem, Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTER QUIESCENTE paullum Pighio, Victor, Non teneo me ultra, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorum munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *adlilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita ut gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, nunquam minus centenis quinquagenis*, ut scribit Capitolinus. Et nugæ adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ causâ Dionis ipsa verba. *Καὶ θεῶν, inquit, ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ ἑκατὸν ἡμίσεως ἐπέμισεν, ἐν αἷσι θηρία καὶ βότα χίλια πρὸς καὶ μύρια πρὸς ἑσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο.* id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicuresque animates, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouincijs gladiatorum: nec diutiùs conuiueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit libro XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in ijs duò omnino qui contra comminationem aliquam non conuiuerent.*

Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpè habuisse vnum aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armavit, auctore Tacito. credo, ex ijs tantum,

Crebritas gladiatorum & numerus.

* Ergo v-nus ille non minus tribus millibus dedit, vno Anno.

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mendatum ostensum.

*Et subla-
tum.*

*Millenaria
nota sæpè
corrupta.*

*Etiã in
Suetonio.*

** Omnes-
nim voca-
ti, qui ac-
cusati in
causâ Se-
iani.*

qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiato-
rum paria.* & video erroris causam. Notatus apud Plinium sci-
licet numerus fuit, non perscriptus. Nota autem millenaria
hæc olim, in lapidibus obuia, ∞ : quæ ignorabilis obiecta
exscriptori. Itaque censuit, similitudine aliquâ captus, gemina-
tum X esse : fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos,
si hodie huius rei sum mendax. Idem planè mendum in Sueton-
ij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani sæuitiâ: *Vigin-
ti*, inquit, *vno die abiecti tractique, interque eos pueri & femina.*
Corrigo utiliter, *Mille vno die.* Quidni corrigam? Tacitus de
eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres,
ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar)
paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti
homullis. Denique* historia ipsa refellit, quam censeo legatis
in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis
mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti duntaxat in-
conniuis oculis duo; non mira, si inter viginti.

CAPVT XII.

*Detestatio huius verè sceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coër-
cendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos ho-
mines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni
ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus &
Prudentius.*

*Calamitas
orbi inue-
ctæ per hoc
ludos.*

*Diuinatio
probabilis
in numero
interfecto-
rum.*

ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non te-
merè à funere orta res, quæ reuerâ funus & pestis orbi
terræ. Credo, imò scio, nullum bellum tantam cladem vasti-
tiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem
ludos. Numerum cum animis vestris recensete dierum quos
dixi hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Euro-
pæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores!
Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot ho-
mines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, ho-
mines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc
delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per
vnius alteriusve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto.
Itaque

Itaque eò ventum est, vt aliis legibus effusio ista fuerit coër-
 cenda : quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum,
 inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit
 M. Tullius consul : & vis eius sententiaque expressa, interroga-
 tione in Vatinius: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis pe-
 tat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præsstit ut á die:
 quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas da-
 re?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem
 eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petie-
 rit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu
 & sublato mendum in priore loco contra Vatinius, *biennio*
quo quis petat. Potiùs enim, *quo quis petijt.* Cautum etiam de nu-
 mero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suctonius de
 Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ undique compara-
 tã, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne
 maiorem cuiquam Romæ habere liceret. etsi id interdictum ad habi-
 tationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnan-
 tium numerum. Sicut in Catilinariã coniuratione, item remo-
 ti gladiatores ab vrbe: & decreuere, inquit Sallustius, vti gladia-
 toria familia Capuam & in cetera municipia distribuerentur. Sed
 Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque an-
 no vrbis DCCXXXII. μήθ' ὀπλομαχίαν πλεονάμεις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε
 ἀδελφόνων εἴησιν καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: nec Gladiatores sepiùs quàm bis
 anno dari, nec plurium quàm LX. parium. quod ipsum tamen perti-
 nuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in
 parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis ap-
 pâret. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in
 commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. xxxiiii. Ludo-
 rum ac munerum, inquit, impensas corripuit, mercedibus scenicorum
 recisis (ita verius quàm, rescissis) paribusque gladiatorum ad certum
 numerum redactis. Ad hoc edictum, siue Sc. fuit, respexit Tacit-
 us lib. xiiii. Annal. Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum,
 quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus fi-
 nitum concedebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, præbissetque
 materiam obtrectatoribus arguenda sententiæ. Sed post Tiberium
 Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέβησε τοῖς βελομένοις καὶ ὑπὲρ
 τὸ νόμον τῶ ἀειδμῶ τῶ μονομαχέων χεῖρας: permisit volentibus cunctis,*

Leges re-
 primendis
 editioni-
 bus.
 Vetus dare
 Candidati.

Cicero cor-
 rectus.

Numerus
 definitus,
 supra quæ
 ne haberent
 in vrbe.

Ne darent
 etiam.

Tiberij eã
 de re eã-
 ctum.

Tacitus
 explicatus.

Caligula
 nullum fe-
 cit Tiberij
 interdictũ.

etiam

etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut instituendo collegio fabrum consulebamur: & quasi prolatis imperij fimbis, nunc ingentes arcus, nunc menses nomini Caesarum dicabamus.* Nec de numero solum Tiberius; aliquid etiam statuit de munerariis. cavitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res,* ait Tacitus libro IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. xxvi i i. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per urbem vehendi spectulâque publicè edendi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustra. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. xiii. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoris instituit,* ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnisariam temperauit,* siue, vt idem Capitolinus postea ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per xxx. dies munus populo daretur:* salubri consilio, sed sine effectû. Perripit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiatoria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat, qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansere ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, Πολλὰς, inquit, ἰπποδρομίας, ἀλλὰς τε πνὰς θείας κατέλυσε, συστάων ὡς οἶοντε διαπανήματα: *Crebros Circenses, & alia quadam spectacula sustulit, imminuens & temperans, quâ fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno
ab vr-

Fortè & Domitianus.

Cautum qui dare possent, qui non possent.

Nō liberti.

Non Præses.

De sumptu item cautum.

Tandem sublatis gladiatores. Zonara lapsus.

Constantini lex.

ab urbe conditâ ∞ .LXVII. pænè sexcentis, post instituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ρωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἢ τῶν μονομάχων ἐλύθη θεία: *Apud Romanos tunc primum sublatum Gladiatorum spectaculum.* Et Eusebius lib. IIII. de vitâ Constantini: διηγεῖται, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοισι, μὴ μονομάχων μισαφονίας μολύβειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis sacrificari, vetuit gladiatorum cadibus pollui vrbes.* Meminit & Callistus libro VII. Quin etiam nunc inferta Iustinianæo * Codici Constantini ipsa lex: *Cruenta spectacula, in otio civili & domesticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores esse prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus nostri ævi Iurifconsultis: quibus suggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIII. de sæuitiâ Constantij: *Erat, inquit, diritatis eius hoc quoque indicium nec obscurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo sex vel septem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum vicissim se concidentium perfusorumque sanguine specie, vt lucratus ingentia letabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Constantini lex *cruenta spectacula.* & quòd ait Pugiles, vsurpat sanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus *πομπῆς & πικροδύου* etiam de istis. Ipse clarè indicat, cùm addit, *se se concidentium & sanguine perfusorum:* multoquè clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* respiciens scilicet ad Constantini interdictum. Et repressit quidem igitur Christianus Princeps; eoquè nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex professo, memoria gladiatorum; nec apud Cassiodorum quidem accurata: tamen & sub Constantio, & postea sub Theodosio ac Valentiniano conati irrumperè: imò irrumperè. Lex in Theodosiano Codice est, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ peditos dignitate, in ludum producere.* Si in istis tantùm vetitum: iure argumentor, permissum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Augustinum lib. VI. Confess. cap. VIII. qui *Alypium suum, gladiatorij spectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* scribit. Etiam sub Honorio, Prudentius locis aliquot describit, & damnat: votum imò precesque interponit ad Principem pro tollendo:

Quod genus vt sceleris iam nesciat aurea Roma

Te precor Ausonij dux augustissime regni:

Et tam triste * sacrum iubeas, vt cetera, tolli.

F

* Lib. XI.
tit. XLIII.Ammiano
data lux.* Artemi-
dorus in
capita τῶν
μονομάχωνIterum in
usu gladiatores.Lib. VII.
cōtra Sym.* Bend, Sa-
crum. quia
Dis inferis
placandis.

Et

Et paucis interfitis:

*Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris superest, successor, laudis habeto.
Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingi:
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius sit poena voluptas.
Iam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.*

Et sustulit sanè Honorius, occasione Telemachi cuiusdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo factò Theodoretus lib.v. Histor. Eccles. cap. xxvi. & Cassiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. ii. Ita obuiam itum ludo non ludo: & sublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere possimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

*Habitus
vestisque
Editorum.*

*Prætextati
fuere.*

*Suetonius
nouè illu-
stratus.*

*Pallioli,
agri.*

DE origine, progressu, deque interdicto gladiatorix rei, quod satis est, dixi: non absurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magistratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis causâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quasi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, licitorum, accensi: omninoque imaginem quandam gerebant magistratus. De prætextâ, Festus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Pisonem: *Sex. Clodium qui nunquam antea prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum voltare passus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. ii. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præfedit.* Benè, nouo more: debuisset enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo vestis. Quinctilianus: *Palliolum, sicut fascias & focalia, sola excusare potest valetudo.* Seneca libro iii. Natural. Quæstionum: *Videbis quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes*
& aros.

De agros. De licitoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua sunt in more, funus ut indicatur, siquid ludorum: dominusque funeris utatur accenso atque licitoribus.* Nec illud in occasione prætereo, propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio LV. *Καὶ τῆσδε καὶ ἑπιτάφιοι ἐπὶ τῆσδε Ἀγρίππῳ ὀπλομαχίᾳ, φαίαν ἐδύτη τῆσδε τε ἄλλων, πλὴν τῆσδε Ἀργέστῃ καὶ αὐτῶν τῆσδε ὑέων αὐτῆσδε, λαβόντων, καὶ ἐνδὲς ἑνα καὶ πλείωνων ἑρὸς ἰσας ἐγένετο:* Interea & funebre munus gladiatorium editum, cum singulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cum alij omnes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto. Lampridius in Commodo: *Contra consuetudinem, penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire; quod funeribus solebat; ipse in togâ pullâ præsidens.* Quibus è verbis utrumque discimus, in funebri munere penulatos; in alio, togatos spectatores fuisse. Nec procudo vltra sermonem limitis primi.

Lictores & accensus Editori.

Spectatores in quâ veste.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluprarium, Togati.

CAPVT XIII.

Pars secunda, De loco, qui cum duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quam multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis, qui fuere etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo, qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti alti que gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, prius. *Ludus gladiatorius*, inquit Isidorus, *inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse; imò nec eruditos valdè ad pugnam fuisse. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita esse. sed Polybius ita in fragmento apud Suidam: *Καὶ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τῆσδε κατὰ τὴσδε ἐγένετο ὡς τῶσδε Ρωμαῖοι, ἢ μονομαχίᾳ ἐν δὲ τῆσδε καὶ τῆσδε ἡμῶσδε πολλαὶ ὁδοὶ ἔρπον:* *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen constabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuisse, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur, qui tamen, crescente numero & crebritate editionum, publicè sunt aperti, & in ijs Magistri. Etsi quidam splendidiore, etiam post institu-

De ludis gladiatorum.

Antea in domibus.

tos ludos, habuere domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar Tirones neq; in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

Ludi ad
artem de-
stinati.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?

* Malopar-
ta.

Quid mortes iuuenum, quid sanguine * pasta voluptas?

Lusoria,
discretiam.

Seneca libro II. de Irâ: Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem uiuentium, pugnantiumque. Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: Strauit sibi, inquit, tricliniũ in summo Lusorio, & dum pranderet, noxios (ita appellat gladiatores) & venationes sibi exhibuit. vel vt mauelim, ibi exhibuit. Et in Saluiano Massiliensi Episcopo idem verbum, lib. VI. Longum est nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Lusoriis. Græcè, καταχώριον μονομάχων appellat Herodianus, quasi dicas diuersorium domiciliumque. De Commodò: Εἰς ποσέτον, inquit, παρεχώρησε μανίας, ὡς μάλιστα βέλεσθ βασιλείων ἐς τὰν ὀμίην, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐξ οὐλετο μονομάχων καταχώριον. id est, Eò dementiae venit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, sed migrare constituerat in ludum Gladiatorium.

Plures ludi
in vrbe Ro-
mâ.

Quam eandem monitri illius infaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοθεσφειον dicit, contentus tamen, sine alio additamento, posuisse nudam vocem. In vrbe autem plures eiusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: quorum in P. Victore mentio, & passim in marmoribus priscae vrbis. Repperi istos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Pisones, Ludum Æmilium. E

Forum ca-
talogus.

Distinxi
ludi bestia-
riorum &
gladiatorũ.

* Nam ma-
tutina spe-
ctacula, fe-
rarum.

Procurato-
res ludorũ.

quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam bestiariorum fuerint: vt certè * Matutinus. Hisce ludis non Lanistæ solùm præerant, vt dicam iam nunc, sed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, sed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis prisca: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eadem pœnâ adfecti. Inscriptio alia vetus:

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
 CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
 GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
 DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
 SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO,
 PONTIF. MINOR. PROC. *XX. HER
 PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
 PROC. LVDI. MATVTINI

*Vigesima
 Heredita-
 tum.

Nec lōgè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum: *Curatores munerum.*
 quorum mētio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam
 quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui singulis his *Medici lis-*
 ludis: nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores. *dorum.*
 Lapidem legi hunc: *iq; vete-*
res.

SILVANO. SANCTO
 C. AVSTRVNIVS. MEDI
 CVS. LVD. GALLIC
 PORTIC. ET. EXEDR.
 ET. SIGN. AEN.
 VOTO. SVSCEP.
 L. M.
 DEDIC. KAL. MAI
 L. MARCIO. ET
 SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Urbis DCLXIII.
 Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in
 alio lapide, EPTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI.

Qui insti-
tui exem-
plu Græco-
rum.

MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud
 quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum, Ath-
 letam compellans: Δεί σε, inquit, ἐν ταπεινῷ ἀναγκοφραγῆν, ἀπέχεσθαι πεμ-
 μάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον ὅτ' ἔτυχεν αἰπῶς, ἰατρῶν γὰρ παραδεδωκέναι σεαυ-
 τὸν, πρὸ ὅπως ἀτη: Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci,
 abstinere bellarijs, frigidam non bibere, nec si quid fortuitò incidit aut
 offertur. Medico enim uerò obtemperare, sed & præfecto aut doctori.

Quo sine ij
medici.

Aut quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò
 medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluseram
 etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Ij autem opus certè gla-
 diatoribus læsis; luxatisve. Deinde & ratio victus gladiatorij
Medici et-
iam pro
chirurgis.
Ratio gla-
diatorij vi-
ctus.

ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in faginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum gladiatoria totius corporis firmitate. Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro II. Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibus fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam cariùs pereat. Quinctilianus: Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina. Inde gladiatoria sagina Tacito: Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam, diuidebat. Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Sagina
gladiato-
ria.

Qui dabit immunda venalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum ijs in cibum: Antiquissimum, ait, in cibus hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur. Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor maliq̃ue coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominia causâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est, inquit, posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoria huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris: & fortasse prisca tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in colonijs item municipiisque. Capuæ imprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. I. belli ciuilib: Capuæ primùm sese confirmant, gladiatoresque quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit. Cicero lib. VII. ad Atticum: Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum. Spartianus in Iuliano: Sed postea sponte suâ gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum. De Rauennâ, Strabo dilucidè: *Ὀστράς γ' ἐν ὑμεῖσιν ἐστὶ τὸ χρωεῖον, ὡς ἐν ταῦτα τὰς μονομαχίας*

De Plinij
loco addu-
bitatum.

Horde-
aceus panis
non bonus.

Ludi isti
etiã in co-
lonijs.
Capuæ
præferim.
*Legerem,
libertate.
id est fir-
mat conce-
ditq̃ sibi
data lib-
tate, illi
impositio-
ne.
Et Rauennæ.

χοῦς ἔφεσεν ἡ γυμνασία ἀπὸ ἐξέσθαι οἱ ἡγεμόνες. Adèd, inquit, saluber locus, ut illic gladiatores aliatque exerceri Principes voluerint. Ravenne autem ludum extruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. xxxi. Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quã gladiatorium ludum erat edificaturus consideravit. Formam, ait. de quã nihil dixerim, præter multiplices in ijs ludis minutasque cellas fuisse, in quẽs seorsim haberentur singuli gladiatores. Quintilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodia & sordido cellarum situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum, quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cellã suã dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iam dudum diuitiã esse debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellam, decubuit super lectum.* Sed & meretricum cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quintilianii dicto: *In ludo fui. quã pœnã nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

Cella in ijs ludis.

Cella seruiles.

Cella meretricia.

Pœna ludi.

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

His ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem torrant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

Lanista vox.

P. POETILIVS. P. L.

SYRVS

LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista, λανιστῆς, μονομαχιστῆς, ὁπλιστῆς μονομαχῶν.* Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocerunt

Lanista
pro gladiato-
ribus.

cefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius vsurpat : parum propriè, imò imperitè:

— *sedet illa verendis*

Vittarum insignis faleris, fruiturque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic rei tollebant. Quintilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem, aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista.* Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Familia
gladiato-
rum.

Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellabatur : & eum dicebant Familiae præesse. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiae Cornelius. Iam si in parandâ familiâ suspicio est nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium scilicet fuisse pro lanistâ. In lapide præisco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cum venalicios & Lanistarum familias urbem expulisset.* Seneca de Beneficiis : *Lanista, qui familiam suam summâ curâ exercet atque ornat.*

Familiam
ducere.

Hinc natum prouerbiû Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem censeo ac familiae præesse; sumptumque ab hac ipsâ lanistarum præfecturâ. Cicero in Antonium : *Lucius quidem frater, ut qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quod familiam ducit, in iure scientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepsque, benè Ducere eum dixeris & Ducein. Sic in Historiis passim Ducere ordines; in Quintiliano, Ducere classem. Nec vis verbi huius adhuc satis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnarunt.

Doctores
pro Lanis-
tis.

Hi ijdem Lanistæ, honestiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accersitis.* Quintilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & ministri: neque tamen illo*

Et magi-
stri.

gladiatorum nomine tenentur. Et Magistri. Cicero III. de Oratore: *Magister hic Samnitium summâ senectute est.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin ijdem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo sumptis. Cicero de Magistro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæ-

Commen-
tantur.

far apud Suetonium, à plerisque Senatorum & equitum precibus enifus est, *ut ipsi disciplinam tironum susciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego sum, ut vos alloquar. sed tamen & gladiatores perfectissimos non tantum magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ & superuacui quique adhortantur de longinquo: ut sepè de ipso populo Dictata suggesta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerà præcepta sua armorum, commisère etiam scripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Scripturus leges & regia verba lanista.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, benè cum militari composuit lib. i. de bello Africo: *Cæsar, inquit, contra eiusmodi hostium genera, non ut imperator exercitum veteranum, sed ut lanista tirones gladiatores condocere facere. quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersarijs, & in quantulo spatio resisterent, &c.* Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo,

Tirones siue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vsu longo edocti. ad Tirones cura & institutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. ii. Epistolar. *Nam gladiaturæ idoneos com-*

munis cura prospiciet, quæ pars in apparatu Quæstorio prior est, ut auctoramento lectos longus vsus instituat. Quintilianus: *Et interdedita noxæ mancipia contemptissimus tiro gladiator, ut nouissimè perderent calamitatis meæ innocentiam, discebam cottidie scelus.* Ratio modusque instituendi, ut rudibus batuerent cum Lanistâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo (malim, in ludo) rudibus secum* batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ.* Siue

etiam ad palum exercerentur, militum instar. Vegetius lib. i. cap. xi. *Palorum enim (malo, palariorum) vsus non solum militibus sed etiam gladiatoribus plurimum prodest.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnasium ipsum, Batualia.

Glossæ præscæ, *Batualia, γυμνασίον τῶν μονομάχων.* Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum significant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendive causâ. Liuius lib. xxvi. Scipionis curam in milite formando describens: *Tertio die rudibus inter se in modum iustæ pugna concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipsium: non, sudi-

bus, ut præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui capse in re *ἔυ- λινας*

Dictata dant.

Etiā in scriptis.

Tirones docti in ludis.

Rudibus batuebant.

*Idē Suet. in Cal. cap. lxxxii.

Batualia.

Etiā milites batuebant.

Correctus Liuius.

Quid Rudis?

λίνας μαχίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: Ἦσιν δὲ, inquit, καὶ χεῖρο τῆ ὀπλίσει τῆ τῆ Σεκύτερῳ καλεμένε, τῆ μὲν ἀσπίδα ἐν τῆ δεξιᾷ, τὸ δὲ ἐξ ἑξοῦ τὸ ξύλινον ἐν τῆ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris dextrâ: clypeum dextrâ, gladium ligneum sinistrâ præferens*. Ait enim clarè ἐξ ἑξοῦ τὸ ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes*. Ita enim ego emendem, cum vulgò sit, *faculis*, ex quo alij, *saculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quâ secerni cognosciq̄ue potuit, eam dico è ferulâ fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: *Ἀντιγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμνασῆς πρὸς ἡ καὶ μονομάχῳ, νάρθηκα ἔχων*. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens*. Et nōne discriminat apertè? Commodo velut discipulo gladium ligneum tribuit: magistro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet*. Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaq̄ue suâ aberrantes lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuosum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te deletet contra retiarium ferula*. id est, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Charisius: *Rudis, scipio quem Lanista liberandis gladiatoribus gerit*. Glossæ: *Rudis, ῥάβδος ἢ τῆς ὀπίσσω τῆς μονομάχων*. Varro transtulit decorè: *Ad te enim rudem agricultura esse nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt*. id est, magisterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnasia, diuersa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortasse etiam ponderosior, grauiorq̄ue. Suggestit apud Senecam Latro Portius: *Non est utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exercent, itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnant: diutiùs illos magister armatos, quàm aduersarius sustinet*. Idemq̄ue in militibus notat Vegetius factitatum: lib. i. cap. XII.

Duplicis

* Et quidè pro modo cuiusque armatura. Threici ineuruus: Secutori rectus: Retiaro dentatus. Fortasse etiam è ferro, sed tamen hebetus. Vide lib. I. cap. XXI.

Videri eam duplicem. Lanistarum ferulaceâ: qualia scripta padagogorum.

Tirones vapulabant ferulis.

Martialis lux.

Varroni lux.

Arma tironum grauiora.

Duplicis ponderis illa cratis & claua idè dabantur, vt cum vera & leuiora tiro arma sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilatque: Homo, inquit, in hominis voluptatem perimitur: & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est. Scelus non tantum geritur, sed docetur. quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, vt perimere quis possit: & gloria est, quod peremit.

Detestatio eius discipula.

CAPVT XVI.

Mensæ secundæ. interruptus paullum sermo de loco: dictumque per occasionem de Saturnalicis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculisque.

DICEBAT etiam Pighius: cum ego ad puerum, Tolle ocius has mensas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

— * τραγίμυα δὲ

Ὁ σαφηνίσης τοῖς φιλικόις λόγῳ.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domestici, partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari nostro. Hem! inquam ego. semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos sit. Versusque ad conuiuas, Amici, inquit, numquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in punctifitio, vt sic dicam, mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis, per Saturnalia, munuscula missitandi vtrò citrò. Spartianus in Hadriano: Saturnalia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit. Tertullianus de Idololatriâ: Nobis, quibus Sabbathâ extranea sunt, & Neomeniæ, & ferie aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuaria, & Bruma, & Matronales frequentantur: munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt. Martialis:

*-Bellariū est, Sermo bonus prudensque cupidis discere.

saturnalibus muneribus missita.

Saturnalia diuitem Sabellum

Fecerunt, meritò tunc Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiujs dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpret,

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho, commissatione quadam, in Apophoretis vicies HS. contulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Postea translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transfiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribusque mitterent, ludis confectis: ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatus eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpiùs Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundia tue sollemnia & votina suscipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potius inter genera vasorum censerî Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel*

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, ea?

* Dubito an, commissatione, vt per ludos ei hoc munus, tamè & vulgata recta. Lampridius corrigens.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta laux.

tale

tale quid nominata. est enim plana. Desieram ego : sed excipiens Duza, Benè & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. — * πῶλον σὲ ἔτι φύγεν ἔρη ὀδόντων? Vix adsedimus etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dein in vincla.

Cerei in Saturnalibus dati.

* quæ vox clauso tibi fugit ab ore?

CAPVT XVII.

Iterùm ad gladiatores reditum: de quæ locis pugna dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodo? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugnae, qui non vnus. Ad rogam enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogam olim, in exequijs: isque antiquissimus locus. Postea non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiae non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia. Idem alibi: Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scenisque ludorum dantur. Asconius in Verrem: Menius exceperat sibi ius vnius columnæ. super quam tectum proijceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur. Ait, etiam tum: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiam Asconij, id est, Claudij ætate. Plinij verba caute vobis imponant, lib. xv. cap. xviii. Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouissimè pugnavit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videntur enim adfirmare postremum id fuisse in foro munus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

vbi dati gladiatores.

In foro olim.

Plinij ambigua verba enodant.

Seu cum lasciuum sternet arena forum.

Forum non
apud ex-
structum
ad specta-
cula.
Difficiles
in eo loci:
& in bene-
ficio dati.

* Ad librū
nostrum
De Am-
phithea-
tro.
Amphi-
theatra.
Septa.
Circus.
Vici & re-
giones vr-
bis.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VI I. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusque clientibus tribulibusve suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. I. *Quaritur ex me, num consueffem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negavi. At ego, inquit, nouus patronus institutam sed soror, quæ tantum habeat consularis loci, vnum mihi solum pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem aeneam in rostris statui: circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos posterosque eius quoquò versus pedes quinque habere*, apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa * Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque; exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idē scriptor notat alias. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpè vici & XIII. regiones vrbis: quod sub Imp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgariū exemplorum. Explicui de loco.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscenâ ludi parte.

Spoliarium
quid.

HIC Victor, Nimum properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore, res tam illustris elapsa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: **CVRATORI MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORII. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSI-**

MO. MVNIFICENTIAE. STUDIO. VOLVPTATIB. ET. VTI-
LITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM.
ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO.
SVA. PECVNIA. EXSTRVCTVM. PVBLICE OBTVLERIT.
Etiam Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterum à
saeculo coronantur & lupanaria, & latrina, & pistrina, & carcer,
& ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsaque Libitina.*
Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulae in balneis,*
Spoliaria, dictæ, vt notant Glossæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ,
Αποδρητιον, Spoliarium. Vbi ergo in balneis exuebantur, seque
veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à causâ simili, in Ludis.
Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Pa-
negyrico de Ærario differens: *Nunc templum, nunc verè deus, non
spoliarium civium cruentarumq; prædarû scævum receptaculum*. Imò
amplius, locus ille receptor vulneratorum cesorumque. Cassius
Seuerus in Controuersiâ, Debilitans expositos. *Produc age dum
familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam:
ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum,
illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium.*
Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro sanguinem, & supra
Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullanae spoliarium est) Se-
natorum capita*. Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mor-
tuo Commodò, sunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiato-
rem in spoliario*. & *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris
cadauer in spoliario ponatur*. Quin & ij, qui sine spe curationis læ-
si, illic interficiebantur. Seneca epist. xciiii. *Numquid aliquem
esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ
malit? Obscænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro vii.*
Quæst. Nat. extremo: nec scio an ad Spoliarium; an ad ludi lo-
cum fœdum, vbi* Spongia, referam: an potiùs emendem, ar-
tem ludi, & capiam de iis qui sponte sese auctorant.

*A balneis
ducta vox.*

*Cui rei spo-
liaria.*

*De Seneca
loco.*

** De quâ
Marialis.*

*Quod
sciat, infe-
lix damna-
ta spongia
virga.*

*& Seneca
epist. lxxi.*

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonisque. per occasionem de Diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inusitata hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc forem læuam quoque, inquam. Et iamne mitto ad Prætorum, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potius, quàm amplius in hanc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquit: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedere saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hic Victor, Verè fortasse Commentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cum medijs ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpè comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij leuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt

Aut vrsu aut pugiles.

Et Dio: qui Circenses diffillos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. ix. Ἀρκτοὶ μὲν, inquit, μεταξὺ τῶν δόμων τῶν ἵππων ἐστράζουσιν, καὶ αἰθῶναι ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ Πυρρῆχην ὀρχίσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici Pyrrhi-*

Pyrrhicam saltarunt. Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

*Ista populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat.*

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actus, placeo: cum interea rumor venit

Datum iri gladiatores. populus conuolat.

Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cum dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latix. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum est. Ille abominatus tam tristem vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc *δυσφημίαν* in mensâ:

& despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, & Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum? Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacefferent lætitiâ hoc sermone.

*Inuitandi
mira, sed
prisca ratio.*

Atque adeo ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersia Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuia certè tui dicunt, Viuamus, moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Riturum non vulgatû obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum,

Seneca leuiter correxit.

lib. XVI. Nam pueri ministri cum lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad carnem itidem inuitatus, cum inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex usu, Vincamus* perun . . . . . lem ne . . . . .*

interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum. Lego, *Viuamus, per-eundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

* At qui dicunt restituisse Ammianum, hæc omnia infidè omittunt.

A M I C I .

D V M . V I V I M V S .

V I V A M V S .

Et sententia non semel obuia in poetis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei?

Cranium in mensâ.

H

Epi-

Epigramma Græcum disertè:

Η πτωχῶν χερσεσα πανοπλιη, ἀρτολάγη
 Αὐτῆ, καὶ δεσπερῶν ἐν πετάλων σέφανος,
 Καὶ τῶ φθιμένοιο πορῶσιον ἱερὸν ὄσειν,
 Ἐγχεφάλα ψυχῆς φρεῖον ἀκρότατον.
 Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, ἢ ἔθιε, ἢ περιλεισο
 Ἄνθεα. τοῖστοι γνόμεθ' ἔξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium : *Potantibus
 & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adu-
 lit nobis seruus, sic aptam, Ut articuli eius vertebræque locatæ in om-
 nem partem flecterentur.* Hanc cùm super mensam semel iterumque ab-
 iecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio ad-
 iecit, *Heu heu nos miseros : quàm totus homuncio nil est.*

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.

Ergo viuamus, dum licet esse benè.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipsum
 mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui om-
 nes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hic Lernutius:
 Morem asperum, inquit, & non longè à Scythis, quibus etiam
 potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud
 quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie bar-
 bara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hæc
 vita! Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete:
 cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Miserum, miserum, mortale genus,

Cui vix orto fatum aboriri est:

Heu quàm fallaci iactaris

Turbine vite!

Ille superbi limina regis

Ambit, & alter populi fascēs.

Alter nullo fine parandi

Aurum congerit, & congesto

Pauper in auro est.

Ab nescitis viuere, nec mori.

Moneo, moneo, ponite curas:

Cursu precipiti ruit etas.

Ludite,

*Vana spes
vita.*

Ludite, viuite, dum breuia sinunt
Pensa sororum.

Cum sine versuum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Arque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet, certè somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi videre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Mutitatio priscorum.* Legitur in Atteij Capitonis Comiectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se conuiuia agitent, iurare apud Cos. &c. Vbi lego fide codicum, *Agellius correctus.* mutua inter se dominia agitent. Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primum dominia atque sodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in *Et Nonius.* Dominus: Cicero Frumentaria: *Adria argento dominos vestra: facilis ex Cicerone correctus.* Ad hæc alternantia conuiuia Virgilius respexit,

Mutuaque inter se leti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, *αμοιβαια θεοις δεῖπνα παρέχει:* id est, *alternantia conuiuia diis præbet.* Occupauit respondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocauit. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cum nos benè curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel vt ego appellabam, fuga.

I. L I P S I
 S A T V R N A L I V M
 S E R M O N V M
 L I B E R I I.

C A P V T I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECUNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. Iamne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quòd purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernèrè. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germania venam argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde adficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæ sitâmve. At contra *Annali xi. Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti. Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum,*

*Taciti non
 certa histo-
 ria locus.*

*De argen-
 to apud
 Germanos
 reperto.*

scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro Tacitus*
Machiaco. Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco*. Non enim apud *foris em-*
 Germaniæ Mattiacos hæc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed *ditus.*
 apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ
 hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam ar-
 genti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis sæculis
 post, inuentionem hanc adsignant medij temporis scriptores.
 Ditarus libro I I. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum*
illuxit sæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti. Windi-
 chindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter*
Otho Romanos duobus præliis vicerit, terra Saxonia Venas argenti
aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ
tenuitatis non est dicere. Hæc taliaque, Victor, historica & oble-
 ctantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit. sed eamus. Sol
 iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius
 nobis Duza. Bona scæua est, inquam. capio ex nomine tuo
 omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus
 noster quâ valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogium
 illi debemus, Vnum esse inter Belgas, qui nostrâ linguâ viam
 viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed
 carminum eius famam scis quàm premant iudicia vulgi. Nemp-
 pe vulgi, inquam: sed dic illi à me, sodes: peruincet hanc no-
 uuitatis inuidiam: & vt arbores quædam, sic fama eius æternior
 erit, quò tardiùs crescet. Pulchrum est cum Manilio gloriari,
 — *nec in turbam, nec turbæ carmina scribo.* In his sermonibus
 peruentum ad Lernutij ædes. Tristior nobis visus. Itaque Duza
 ad illum,

Quis istic voltus, quæ caligans tristitas?

Parùmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille singu-
 los amplexus, Vos quidem opportuni & gratissimi, inquit. Pi-
 ghius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc mi-
 sit, & renuntiari iussit: Negotium sibi natum esse. Id tu tristis?
 inquam ego. Ne veniat. an de illius vespere victuri sumus? &
 succidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Si-
 mul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem
 amas, & te fides. Nasiternam huc puer: lauare. Non ego, ait Vi-
 ctor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more

In uno con-
uiuio Ro-
mani se-
pius laua-
bant.

prisco? qui non ante mensam modò, sed in conuiuio meliore per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Athenæum libro III. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: *ἢ ὡς ἀδελφῶν ἐν χορῶν βρώσεως, ἐχέοντες ἀμείδου: & cum satis cibi sumpsissemus, manus lauimus.* Iterumque post aliud ferculum: *ἢ ὑπὸ ἀπέροισ τὰς χεῖρας ἐσπαρούμεθα:* id est, *& manus loti coronas sumpsimus.* Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, ut haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula fercula lauarent.* Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ mensâ sæpè ceream cœnam, sæpè ligneam, sæpè eburneam exhibuit: cum tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent.* Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor.

Cuiusmodi
ea lotio.

Quomodo enim in lecto? & surgebantne? Minimè, inquit, sed auertebant à mensâ. Sidonius benè ad significat, lib. I. cum apud Cæsarem epularetur: *Retrorsusque conuersus, tanquam manibus aquam postulare, tantumque remoratus quantum stibadij circulum celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

CAPVT II.

In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duzam.

Carptores
quid

IAM adfederamus; & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine suâ omnium oculos in se conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hospites, inquit, pauca præstinaui. Nam per hos dies, vt scitis, promiscuæ cœnæ non solùm cande, sed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij nostri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spadonem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis insolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum scindentes carpentesque præministrarent. Iuuenalis:

— carptores, archimagiri.

Vbi

Vbi tamen, *fartores*, & *captore*s substituunt non boni arbitri ^{Stabiliza Iuuenalis lectio.} veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quasi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiuia veteranus, *Vides illum qui obsonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotiescumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde est, quasi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Scissores ijdem dicti. Petronius: *Processit statim scissor; & ad* ^{Scissores.} *symphoniam ita gesticulatus lacerauit obsonium, ut putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus satis indicat, cur eosdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit — *& cheironomonta vo-* ^{Cheironomontes.} *lanti Cultello* — Itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Nescio an eos ipsos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores plusculi splendide amici, fercula copiosa scitulè subministrata.* an potius, qui fercula puerorum manibus allata commodè disponderent, & collocarent (vt ille iocatur) velut sub signis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen postremos, verbo magis trito *Structores* ^{Structores.} nominabant. Iuuenalis:

*Structorem interea, nequa indignatio desit,
Saltantem spectas.*

Petronius: *Proprium conuenientemque materiae structor imposuerat cibum.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸ αὐτὸν εἶναι φησὶ ἑταίρονόμον, καὶ τὸ ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖσθαι εὐρυτοῦ. id est: *Juba rex eundem censet Græcorum ἑταίρονόμον* (quasi dicas mēsx Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars est apud te, ministrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, sed peritè seruatur, & est aliquis scindendi obsonij magister? rescribi que, peritè struitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ,* paullo aliter dixit. Desierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magister: rem vide. Et simul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adspiciens, Heu gallum decumanum! inquit: & mirum ni istum submiserint Brugæ tuæ. Ita est, inquit: sed tu Carpe carpe. Quam pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipsi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cæli-

& cælibem quasi cælitem agnosco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed ut epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placetne Lernuti in Arenam redeamus, spectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo hesternus Pighij sermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque ut ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, ut qui mensam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potius, quàm ut edam. Cur non autem noster Duza? — *ὡσπερ μὲ πολλὸν ἀμείνων*. Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, unde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, ut ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza,

— *velut minuta magno*

Deprensa nauis in mari, vesamente vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur,* Gladiator in arenâ consilium capiam.

*Prouerbiū
apud Senecam
epist.
xxi.

CAPVT III.

Propositio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresque passim arenâ se polluisse. quod aliis Principibus permissum, aliis vetitum.

COMPOSUIT se Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic inquit: Quattuor, ut meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo: Origine,

Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitime ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque discrimen. Ad conditionem quod attinget: è seruis plerumque comperior fuisse, aut captiuis. Serui aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repente surripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem sæpè causam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, causâ non præstitâ,* ait Spartianus. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repletos, ad gladij ludû deputabat.* Eos conquiri moris etiâ in prouincijs fuit; ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E seruitijs gladiatura destinatos.* De Captiuis etiam, nō ignotum. Aut enim vediti illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemijs plerisque; pugnantis, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorû paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum. Sæpè & sine triumpho.* In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerât, capit, atque in vincula Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniunt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paullatim etiâ liberi & ingenui; nulla quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrūque genus coniunxit Lilius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectum ac * liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantis opera fuit.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. X. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quod iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maxi-*

Qua dicitur
an Dura.

E seruis.

E dānatis.
* Discrimē
tamen ali-
quod Vlpia-
nus facit
inter Dam-
nari ad lu-
dum & ad
gladium.
Cuius ver-
ba infra
cap. XXI.
E captiuis.

Etiā è li-
beris.
Qui pretio
se vende-
bant.

* Malè
vulgò li-
bertorum.

mè idoneum castris, in ludum conijciunt. Tertullianus ad Martyres: Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur. Lactantius lib. v. cap. ix. Et quod est sceleratius, ut sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ parcant, sed extinguendas publicè animas vendant. Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arena:

Atque hostem sibi quisque parat, cum bella quiescunt.

Sapè & nobiles, & comas.

Et verò paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, ut primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: Aspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria cõiecit. Idem epist. LXXXVIII. eleganter: O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trof-sulis in viâ diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior comitator que quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cum maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum. Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, ad pulpitum, blandiente coniecturâ, sed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: Lixa quidam cultro venatorio cinctus. Martialis ad lemma Culter venatorius:

Si desecta gemes grandi venabula rostro,

Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus sui æui:

— quanti sua funera vendant

Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.

Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladiū.

Quin vulgò iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæsare, opinor: cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actor que caussarum, ait Suetonius in Iulio capite xxxix. Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, siue infania fuit,

Permisit Iulius Cæsar.

fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit μήτε βελότιν μορομα-
 χεῖν, μήτε δ' ἔλον ραβδύχεῖν, nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum li-

ctorem. Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admira-
 tionē meā & Dionis lib. LVI. τοῖς ἰππεύσιν (δ' ἢ) παρμάστειν ἐν πῆ) μο-

ρομαχεῖν ἐπέτρεξε. Neque enim, vt Calpurnius ait, conditione gladi-
 atoria quidquam est humilius in vulgo. Sed denuò id vetitum Sena-

tusconsulto. Suetonius Augusti cap. XLIII. Ad scenicas & gla-
 diatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est usus: verùm

priusquam Sc. interdiceretur. Et fraudem quæ huic legi fiebat re-
 prefflit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. xxxv. Ex iuuentute

utriusque ordinis (Senatorium cape & Equestrem) profligatissi-
 mus quisque, quò minus in operâ scenæ arenâq; edenda Senatusconsulto

tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos omnes, ne quod
 refugium in tali fraude cuiquam esset, ex silio affecit. Sed non ad Ti-

berij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permise-
 runt, vt Caligula vnâ commissione vigintifex equites dederit:

Nero exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentosque
 equites Romanos, & quosdam fortune atque existimationis integræ

ex iisdem ordinibus, cōsectoresque ferarum & varia arenæ ministeria.
 Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores?

sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza.
 At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII.

Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Nume-
 ri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripse-

rit, quadragenos Senatores. Vniuersus ordo patrum lege Augusti
 intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex ijs

infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in par-
 te libero eius culpæ, scriboque, sexagenos. numero satis etiam
 liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse dumtaxat

scribit, vnis ludis, triginta. ἰππεῖς, inquit, ἐν τῷ τέλει τετρακοντῶ ἐμο-
 νομάχησαν. Ego ad Berchemium, Fauco correctioni tuæ, in-
 quam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è no-
 mine Romano. Sed & reliqua Tranquilli sic potius legerim:

Fortune atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus cōsecto-
 res quoque ferarum. fulta expletaque sententia, quæ pendens ali-
 ter & hiulca esset. Duza iterum: Iam viri estis, inquit, laudo.
 Antea silentium vestrum perpes, & non ex sponso: nunc cum

Vetit Au-
 gustus in
 Senatore,
 permisi in
 Equite.
 Postea in-
 terdictum
 sub eodem.

Permiserunt
 iterum alij
 Principes.

Præter fidem
 in Tran-
 quillo nu-
 merus.

Is muta-
 tus.

Isorū cor-
 rectus idē.

iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cavit que seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & sæpius vi perpulerant: ac pleraq; municipia & colonie ambulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere*, ait Tacitus lib. II. Historiarum.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit; vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamix turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hic ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per arenam fœdati sunt.* cum quo in eadem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modo pugnas, sed & feminarum.* Deque hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

*Femina
etiam ad
gladium.*

* Malè
vulgò, lu-
xus,

*Hos inter fremitus nouosque lusus,
Stat sexus rudis insciusque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque phasim
Thermodontiacas calere turmas.*

*Vetitum
id Senatus
decreto.*

Neu Principes modò censete hanc insaniam insanijsse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamento cauet, *γυναῖκας ἐν ἀγορῆς ἀτάς μονομαχῆσαι*, id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere*. Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum

dum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, nisi
ultra feminam vllam ad gladium depugnare. Et quid dicitis? iam-
 ne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mâ-
 nibus tuis benè sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens,
 Quid culpas? ait. nōne hæc nuda & * Lacæna simplici-
 tas? Oculis meis spectaculum tale fit, & Dianis illis Actæon <sup>* Nam ea
 in gymnasiis nuda.</sup>
 ego.

Duza fuscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm
 feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, impro-
 bo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολ-
 λάκις δὲ τὰς ἀγωνίας νύκτωρ ἐποίησεν, καὶ ἔστιν ὅτι καὶ νάνους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε:
*Pugnas etiam noctu sæpè exhibuit: & interdum nanos ac feminas
 inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theo-
 dorus Marcilius, cùm νόνας legeretur. Papinius de iisdem Do-
 mitiani ludis:

*His audax subit ordo pumilorum,
 Quos natura breui statu peractō
 Nodosum semel in globum ligauit.
 Edunt vulnere, conseruntque dextras,
 Et mortem sibi quâ manu minentur
 Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
 Cassuræque vagis grues rapinis.*

FEMINÆ.

NANI.

CAPYT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercesque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

SED vt vestigia mea relegam, ex ijs quæ dixi videtis, duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, qui que pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Duo genera uniuersè gladiatorum. *Vetus Horatij interpres: Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Auctorati. *Glossæ priscæ: Auctoratus, ἀνταίρετος εἰς δῆλον ἑαυτὸν βάλλων, ἢ μονόμαχος.* Auctorare. *Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quintilianus: Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se. Afinius Pollio ad Ciceronem: Fadum quendam, quia cum depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctora-ri volebat, vinum combussit. Plinius lib. XIII. Vinea in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat. Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces. Auctora-mentum. Paterculus: In eâ iugulati ciuis publicè constitueretur auctoramentum. Seneca: Quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est. Cicero: Merces ipsa in mercenarijs, auctoramentum est seruitutis. Seneca: Hominem vênalis animæ crebris incitabat auctoramentis. Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIII. Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eam fortunam recideret. nisi inibi legendum, vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f.r. Nam vulgata non mihi certa. Sed hæc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemniter interposito fiebat, quod vinculum seruitutis. iurabatque nouitius gladiator, se omnia passurum aufurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos esset. Iuramentū in auctoratione. Formula adeo ipsa iuramenti Eius forma. in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi, inquit, sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari: & quidquid aliud Eumolpus inssisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animosque religiosissimè addicimus. Horat.**

*Quid refert, vri, virgis ferroque necari
Auctoratus eas? an turpi clausus in arcâ?*

Seneca

Seneca epistola xxxvii. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferroq; necari. Ab illis qui manus arena locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinẽ reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libensque. Allusit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro

Corpus, & intorto verberere terga seca.

Ad tria
pertinuit.

Sed in Senecæ loco Vinciri verbum suspectum habeo: & fortasse, Virgari. In tria enim iurabant, Vstionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cum cecidissent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, si quando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: Gladiatores ita se vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis secari, ferroque necari. Seneca epist. vii. exprimes sæuientis populi voces: Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Vbi rideatis licet notam oræ appositam, Plagis, id est retibus. Imò verberibus, ô stupor; & tu ijs dignus. Quintiliani verba huic rei in Gladiatore: Fremebant vbique omnia apparatus mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: huic virga, inde flagella adferrebantur. Item Tertulliani: imò qui propter homicide pœnam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hac fini Lorarij fuerunt, vt obseruo, siue Mastigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἂν τις ἀκούσαι μὴ ὅτι εἶναι ὑπομένειεν, αὐτοκράτορα Αὐγύστου τῆς ἀγωνοδότης τῆς τε μαστιγοφόρος φοβέμενον, καὶ χεῖματα αὐτῶς κρούει ἀναλίσκοντα μὴ κῆλεγεθεὶς μαστιγῶν. Quis verò audire nedum videre posset, Imp. Augustumque p̄fectos ludorum & Lorarios timentem? iis que clam pecuniam subministrantem, ne reprehensus vapularet? Arcadius Iurisc. l. xviii. De muneribus. Mastigophori quoq; qui agonothetas in certaminibus comitantur, & scribæ magistratus, personali munere seruiunt. Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. iii. Apud Eusebium lib. v. Eccles. historia in epist. Vienneisium & Lugdunensium, de martyribus qui ad bestias dati: Ὅτι πῶς ἂν πάλιν τὰς διεξόδους τῆς μαστιγῶν τῆς ἐκείσε εἰδομένης: id est, Sustinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vsitatas.

Mastigo-
phori.

CAPVT VI.

Facta sine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum insertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abstinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litteris que per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS secundus inferebatur; & Duza, dum mensæ commutantur, cibi collocantur, paullisper interquieuit. Lernutiumq; adspectans, Dic sodes, domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prædium est, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Nescio quis autem scriptor apud Suidam notat, ita receptum fuisse populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quisquam inter cibum. Verba eius: Ὁ νοχόει εἰς εἰς, εἰς δὲ νομί-
Orientalis non bibere soliti ad mensam.
 ζε) ὡς δὲ τοῖς ἑσπερίαις ἐμπύκναις δεῖπνον ἔπιπνυῖται: id est, Nemo vinū infundeat, nec moris est apud Orientales barbaros bibere cœnantes. Colorem non tenuit Lernutius; & ministrū respiciens, Scelus pueri, inquit; cassus oculis manibusque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne nescias, nouæ imò veteris Italię placitus mihi mos, Sitis? posce. Ita hîc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu reuult. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ sacræ. Iure. vitam & hunc spiritum debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes, eæ litterarum fidæ administræ; eæ rebus iam deploratis, & tantum non funere nostro conclamato, solæ indices auxiliij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertè scripsisti,

*Quid vigil obsidio, quid arces,
 Aut valla profunt, per spatia inuij
 Eunte cali nuntio?*

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq; his ipsis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vsus olim similis co-
Columba ad litteras ferendas, in Spectaculis.
 K lumba-

lumbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum
 ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu fe-
 rebant; easque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid
 vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum li-
 cet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atq; ad
 locum redeunt: quæ nisi reuenterentur, non emitterentur.* Atq; à thea-
 tro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum
 idem in hirundinibus obseruat lib. X. *Cacina, inquit, Volaterra-
 nus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines
 in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem
 nidum remeantes illito victoriæ* colore.* Dum fabulamur, Pighius
 ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Ler-
 nutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te me-
 rui, vt diem tam festum absentiam tuam redderes nobis infestum?
 Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce.
 Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita nota-
 biliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in
 aurem Lernutio insuffurraui: iterumque altiore voce, In Cato-
 num posthac malo, inquit: quam denuò ad hos Catones. Du-
 za ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille co-
 lumbarum liberatricium nuper iocundior aspectus; quam nunc
 tuus. Ecce enim suppositicium tibi me fecerant boni isti Edito-
 res: at nunc scilicet per te soluo. Soluam ego te? ait Lernutius.
 Agite mastigophori, flagella & ignem. Quid ijs facturus? in-
 quam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad
 cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio est,
 Thetidis marinæ filio. Pareo, magister, potius.

*Vavroni a-
liqua lux.*

* Factionis
 scilicet eius
 quæ vice-
 rat: puta
 Veneta, Pra-
 sine, &c.

CAPVT VII.

*Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & discrimine. De Secu-
 toribus primò; causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.*

PIGHIO locus sedendi apud me fuit. At Duza iterum sic or-
 sus est. Quod primùm ergo in Hominibus proposui, id di-
 xi: Genera sequuntur & discrimen. Nec enim gladiatorum vnum
 nomen aut vna classis: sed ab armis, à locis, à tempore, aliisque
 causis diuersi. Ea omnia operæ mihi est, vt accuratè persequar:
 quia nec vulgo nota, & litteratorum nostrorum in his sæpè error.

*Varia gene-
ra gladia-
torum.*

In

In primâ classe, qui armis & ratione pugne diuersi, colloco istos,

SECUTORES

RETIARIOS

THRECES

MYRMILLONES

HOPLOMACHOS

SAMNITES

ESSEDARIOS

ANDABATAS

DIMACHAEROS

LAQUEARIOS

Ordinar à Secutore. is ab insequendo Retiarium dictus, ait Isidorus. Et verum est. nam secutor propriè ad secla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæsaris, muneris operæq; nomen. Neapoli in marmore:

TAVRO. SECVTO

RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI

MIL. COH. XIV. VRB. D. PERENNI

STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS

MIL. COH. VII. PR. T. VICTORIS

SECVTOR. TRIB.

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epistolâ ad militem: *In militia seculari socius & secutor contubernij tui fuit.* Ab hac eadem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptum, cum secundus obsequensque. Ideo rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abijt ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu, inquit, cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulture traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus. id est, qui Lamachum sequeretur comitareturq; ad Orci domum.*

Secutores qui?

Secutor in militia, ut videtur ex lapidibus.

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

Secutuleia.

In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et pro pudor, inquit, tanquam mulier secutuleia vnus noctis tactu omnia vendidit.* Si

Petronius interpretatus.

recta lectio est, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & fectetur ipsa. Quamquã & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbitrator, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticũ lib. VII. *Gladiatores Cesaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum.*

Numerus in Cicerone vitiosus.

Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt. id est, duo millia. Ita inibi malo, quàm IOD. cum Manutio & alijs, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnus armaturæ: Iuuenalis:

— cum Graccho iussus pugnare secutor.

Lapis Veronæ: A E D O N I. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodò, Εἰρητο τῆ ὀπλίσει τῆ τ Σεκτόρος καλεμένε: *vsus est armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Apellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexcenties vices, Paulus primus secutorum.* Vbi optem scribere, *Palus primus.* Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliae gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictusque aduersum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: Εἰρητο τῆ ὀπλίσει τῆ τ Σεκτόρος, si diductim tamen legas corrigasque, τῶτος πάλ. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isidorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarius dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret.* Hæc armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideoque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. De massâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum.

*Coniectura in Lampridio.**Et altera in Dione.*

& gladium illi tribuit Prudentius:

*Secutorum arma.**Gladius.*

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeus.

Clypeum adiungit Dio, de Commodò: ἢ μὲν ἀπὸ δα ἐν τῆ δεξιᾷ ἔχων. quem inserit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed

quia

quia Commodus gloriabatur iactabatque esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis, inquit, cum Secutore compositus sibi videbitur, & μορφοῦ μὲν λίψῃ γυναικῆς ἢ πλεισίαν, μεγάλη δὲ φρονῆσαν ὑπὲρ τῆς ἑσῆς, καὶ δὲ τὸ καταφρονῆσαν ἢ αὐδῆς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἰσορροῖεν, ἀεὶ γὰρ διώκει:* id est, *pulchram quidem feminam sibi iunget & diuitem, sed magnam spirantem ob opes, ideoque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eodem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellem ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnae & armorum. & cum quo commissus.

RETIARIUM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius, inquit, qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur (vellem scripsisset breuius & veriùs, ferebat reteiaculum) vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causâ.* Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnavit. Strabo lib. XIII. *Ἦσαν δὲ ἐν μονομαχίᾳ ποροκαλεσάμενοι τῶν Φρυγῶν Θ, ἀλιδοπικλῶ ἀναλαβῶν σποδῶν συνέδραμι, ἢ τῶν μὲν ἀμφιβλήσρων ποδῆβαλε, τῆς Ἰωνῆς δὲ ἢ τῶν Ἰριδίων ἔπειρε ἢ ἀνέειλε.* id est: *Posteâ verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnavit: & retiaculo quidem hominè circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod *δικτυον ὑπὸ τῆς ἀσπίδος λαθροῦς* habuisse eum scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma descripsit, & velut ex professo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnavit, Satyrâ VIII.

— & illud

*Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.*

Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
 Postquam vibratâ pendentia retia dextrâ
 Nequiquam effudit : nudum ad spectacula vultum
 Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
 Credamus tunica, de faucibus aurea cùm se
 Porrigat, & longo iactetur spira galero.
 Ergo ignominiam grauiorem percussit omni
 Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis
 explicatus:
 Retiario
 rum arma.

Retiarj si-
 ne galeâ.
 Nudo vul-
 tu.

Rete effun-
 debant.

Deinde fu-
 giebant.

Tridens ei
 pro telo.

* Satyr. 11.

Et Spongia,
 tegmen.

An & gla-
 dium ha-
 buerint?

Quæ digna explicatu. Ait, nec clypeo Gracchum pugnantem. non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, aut falce supinâ. non ergo sica: & remouet à Threcibus. Deinde, Nec galeâ frontem abscondit. quia contentus solo galero, de quo etiam subiicit, & longo iactetur spira galero. Nudâ facie ergo Retiarj, soli ex gladiatoribus. Ad quam sententiam aptanda scæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui gladiatores etiam fortè prolapsos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exspirantium faciem videret. cap. xxxiiii. Item hoc Iuuenalis, in loco: nudû ad spectacula vultum Erigit. Pergit, Postquam vibratâ pendentia retia dextrâ Nequiquam effudit, & oculis subiicit solène genus eius pugnae. Ita enim docti Retiarj factique, vt arte quâdam, collectum suspensumq; dextrâ manu rete in aduersarij caput iacerent: & si errassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegissent. Ad hanc fugam illud, totâ fugit agnoscendus arenâ. & Artemidori interpretatio: Εἰ δὲ Πηταεῖω, λήψῃ γυναικὰ ἄπορον καὶ ἐξοπλιστὴν, καὶ φουράδα, ἴσασα τὰ βυλομήτω πλοισιάζουσαν: id est, Si cum Retiario, capiet uxorem pauper-tinam & lasciuisculam, & fugacem, & facilem volenti cuiq; iungi. Ait etiam Iuuenalis — mouet ecce tridentem. Tridens enim siue fuscina illi, pro gladio. Postremò — credamus tunica. scilicet quia inermes retiarij, & in solâ tunicâ. Sic de eodem alibi idem: — tunicati fuscina Gracchi. Sueton. Calig. Retiarj tunicati quinque. Tertullianus tamen Spongiam ijs adtribuit, pectori nimirum tegmen. Poterit, inquit, de misericordiâ moueri defixus in morsus vrsorum, & spongas retiariorum. Nec plura dixerim de armis. Interrumpēs Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuisse firmare ex Valerio meo possum, à te negatum. Verba eius libro 1. De somnijs: Cùm gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij se manu confodi vidit:

dit: idque postero die in spectaculo confessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduce-
retur. cuius cum faciem vidisset (nota & hic vultum retiarij nu-
dum)* idem dixit ab illo retiario se trucidari putasse, pratinusque inde
discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discussso, causam exitij misero
adtulerunt. Retiarius enim in eum locum compulsso myrmillone &
abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium inter-
emit. Nonne difertè ait gladium? Duza exceptit ambigens, Se-
mel id lectum, inquit. & quis scit an gladius non venerit in
locum tridentis? cuiusmodi menda plura sublata tibi Vale-
rius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, si in sini-
strâ tridens, in dextrâ rete? Nisi fortè ad latus succinctus ille,
non ad pugnae vsum sed cædis. id est, quo prostratum ab-
iectumque aduersarium iugularet. Quod eò magis illabitur,
quia Pittaco ἔπιδίου etiam tribuit Strabo. Victor hic Duza, Se-
quitur vara vibiam, inquit. Post Pighium, etiam ego in te ibo.
Dixisti Retiarium cum Secutore compositum: ego aio cum
Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane.
hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem
dixi. Iuuenalis,

* Mallem
iisdem.

Dubitatū
in Valerij
scriptum.

Retiarius
cum Secu-
tore com-
missus.

— cum Graccho iussus pugnare secutor.

At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: Retiarij tunicati
quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine vllò totidem se-
cutoribus succubuerant. cum occidi iuberentur, vnus resumptâ fuscina
omnes victores interemit. Iuuat quod Lampridius scribit:
Commodum confecisse mille palmas retiariis victis vel occisis. Com-
modus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmil-
lone. cuius compositionis exemplum in Valerij paullò antè
verbis, & in Festo, Retiario, inquit, aduersum Myrmillonem pu-
gnanti cantatur, Non te peto, piscem peto. Et Quinçtiliano, apud
quem Pedonis iocus de myrmillone qui retiarium consequebatur,
Viuum, inquit, capere vult. Nec nouum vt vnus cum diuersis
componatur: sicut Myrmillo ipse etiam cum Threce. Finio de
Retiarijs, si versus Prudentij addidero:

Vel cū Myr-
millone.

Spectant aratam faciem quam crebra tridente
Impaeto quætiunt hastilia, saucius & quam
Vulneribus patulis partem persundat arena.

Item

Item inscriptionem veterem satis argutam, quæ Tergeste:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS. SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT. *AM
BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

**Significat
viroſque
rudiaros
fuiſſe, &
præmio in-
ductos pu-
gnaſſe.*

De Threce. unde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

TH R A C E M nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exèplum in Maximini vitâ, Threcifcus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente. Odorari videor è vestigijs Liuianæ scripturæ, parû firmis tamen plenisque, lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regē crebras gladiatorū pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumq; id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq; iuuenû accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * * Nam quæ sequuntur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat,* aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odryse, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cùm hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrû.* Imò verò iam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabât. quod omnino obseruandû Herodotus suggestit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum sepeliendi: *Χαῖμα δὲ χέοντες ἀγὼνα πρὸς εἰσι παντοῖον ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἀεὶ δὲ τὰ τὶδε) καὶ λόγον μονομαχίης: Tumulum cùm fecerint, certamen varium instituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione singularis cuiusque pugne.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio. Apud Plinium lib. XI. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. *Quæstion. Natural. Te, inquit, longiorem iurabo Fido Annao & Apollonio Pycetâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.* ex iisq; procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcû, & dum in arma se colligunt, subfidentium. Mentio & istorû Horatio, — *Threx est Gallina Syro* par? Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina, inquit, fuit secutor, Syrus autem retiarius.*

Threces, qui, & unde dicitur.

Conatus interpretandi ex plèdij. Liuij.

Threces cruenti.

Threcem cum secutore confudit Horatij interpret.

L

O homo,

* Ipsum at-
tigiſi nem-
pe li men
oſty.

Alius cum
myrmillo-
no.

Arma
Threcum.
Parma.

O homo, * Αὐτὸν κέκευθαε τὸν βατῆρα τ' ἄδύραε, vt est parœmia. At
ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, est
myrmillo: & *secutor idem cum retiario*. Quid restat? nisi vt co-
lumba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Thre-
cum videamus. Festus dat iis parmas. etiam Martialis:

Hæc quæ sæpè solet vinci, quæ vincere rarò

Parma, tibi scutum pumilionis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut pro-
pria. Glossæ: *Parma*, Θεακικὸν ὄπλον. Plinius de Speculis: *Pluri-
mumq; refert concaua sint poculi & modo, an parmae Threcidicae*. Cor-
ruptus in hac voce Alexandrinus Clemens Stomat. i. Θερακες, in-
quit, ὡρώτοι τὴν καλεμένην παράμην εὐρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρώ-
τοι πελάγεις ὅτι τῶν ἵππων ἐχρήσαντο, id est, *Thraces primi eam, quæ Parma
nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in
equis sunt vsi*. Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum.

Clemens
Alexand.
correctus.

Harpe, en-
sis falca-
tus:

Curtio
Copis.

Sica Ro-
manorum
qualis.

Corrigo, τὴν καλεμένην ἄρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis,
fica. Iosephus lib. xx. Καὶ οἱ Σικαίριοι καλεμένοι (λησαὶ δὲ εἰσὶν ἔτι) τότε
μάλιστι ἐπλήθυσον, χρώμενοι Ξιφιδίοις ὡραπλησίοις μὲν τὸ μέγαστος τοῖς τῶν
Περσῶν ἀκινάκωις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ ὡραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ρωμαίων Σίκαις
καλεμέναις: ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσήγοριάν οἱ λησεύοντες ἔλαβον. Id est: *fi qui Si-
carij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerāt, vt ebantur gla-
diolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace
diuersis: sed incuruis tamen inflexisque, quales sunt ea quæ Romanis
appellantur Sicae. vnde & agnominatiōnem latrones ij habuerunt.*

Ea Threcū
propria.

Glossæ: *Sica* Θεακικὸν ἔλεος ἑπικαμπές. Hæc autem ipsa Sica, in vsu
Threci gladiatoris. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem rudibus
secum batuentem, & spontè prostratum cōfodit ferreά sica*. Probabile
enim, contra myrmillonem, pugnasse eum Threcidicis. Iuue-
nalis clariùs: — *pugnantem falce supinā*. Quam falceam doceo
interpretes Harpen esse siue Sicam, & Threcem circūscribi. Et
clarissimè Artemidorus, me quidem emendante: *Ei μὲν Θερακι-
πυκτεῖε τις, λήψε) γυναικα πλουσίαν, πανέρρον, καὶ φιλόπεστον. ὡρασίαν
μὲν, δια τὸ κατεσκευάσθαι τῶν ὄπλοις: πανέρρον δὲ, διὰ τὸ μὴ ἔρδον ἔχειν τὸ
ξίφος. φιλόπεστον δὲ, διὰ τὸ ὀπιθεῖναι*. Nam libri præferunt, *θώρακι*.
& interpres nihil sani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum
Thrace certare sibi videtur, uxorem ducet diuitem, astutam, ambitio-
sam. Diuitem, quia protectus armis. astutam, quia gladius illi non
rectus.*

Artemido-
rus verè
emendatus.

rectus. ambitiosam, quia attollit se & insurgit. Vbi omnia expressa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam describit nobis è Suetonij verbis Isidorus, sed, peruersis & pollutis. Sica, inquit, à secando. Tranquillus autem dicit, dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie recta: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante responsurum, sic pugnabo. inde * Sica nomen datum est. An mens hæc Tranquilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliisque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

* Certè si cam poëta producit: tanquam aliunde erit non quam à secando. Threcidica à Threcis, ipsa arma Threcum.

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Gallia petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subita est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderari. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litterâ D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde venisse eos accredam Festo: Retiario, inquit, pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat. Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellauerunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Describere mihi hanc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitijs gladiatorum destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen. * Crupellarios vocant. Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Persis, libro XXIII. Pedites enim in speciem myrmillonum contexti iussa faciunt. Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.*

Turneli è originario ridicula super Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Videri eos Gallicè Crupellarios dictos.

* Censeam ita dictos Gallos quasi qui ob grauitatem armorum reperiunt, non irent, Crupellarios, siue Prorepos. Ratio pugnandi.

Sed & Ammianus lib. xvi. *Seq; in modum myrmillonis operiens, hostium latera perforabat. Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, supra: quem ait solitum, ἄνθεαίνων, siue insurgere & velut conscendere in hoste: id est, myrmillionem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Aufonius in Monosyllabis:*

*Artemido-
tus expli-
catus.*

*Myrmillo
cum Threce
pugnabat.*

Quis myrmilloni componitur equimanus? Threx.

Cicero v. in Antonium: *Myrmillo pugnavit in Asia. cum ornasset Threcedicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidavit.* Tamen etiam cum Retiariis, ut monui ante. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: *Siccine defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantum, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cum enim res gladiatoria ab iis, quidni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec derisor nec arrosor ego. cuius probum do-*

*Sive etiam
cum Retia-
rio.*

*Myrmillo-
nis verbi,
mirum ni
Etruscum.*

**Reliquum
semè aurei
generis.*

ctumque os veneror, & quem cum vno alteroque habeo velut * λέγεται τὸ χροῦσ᾽ γένους.

C A P V T X I.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortassis ijdem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὀπλομάχος & ὀπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχος & μονομαχίαν. Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumuis valet,

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.

Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos; an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cõfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia rectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium fanè memoriam post Augustum non repperi. Antea sæpè. Lucillius,

Eferminus fuit, Flaccorum munere, quidam

Samnis spurcus homo.

Nomius, in Spurcum, emendatus.

Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum transcribens Solinus cap. IIII. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro, inquit, annotauit Tritanum Samnitium gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transversis nervis, &c.* Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ciceronem, Horatium, aliosque, *Samnites crebri.* Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani, inquit, odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura

Et Solinus.

Samnitium origo.

Armae-
rum.

eorum non ignota. nempe illa ipsa, quam in Samnitibus describit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento calauerunt. Forma erat scuti, summum latius, quæ pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causâ. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocreâ tectum. galea cristata. Picturam omnem sperno, præ hac descriptione: quam ordine videamus. Ait, scuta cæzata argento. Iam ergo intellego & disco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus scribit: *Εἰ δὲ τις μετ' ἀργυρέων ὀπλῶν πυκταίει, λήψεται γυμναίκα ἡρέμα πλοσίαν, πιστὴν, καὶ ὀκουράν, καὶ περιδριμένον τῶν ἀνδρῶν. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται.* id est, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, uxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus seruantem, viroque obsequentem. Nam & subit, & tectus est.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea est, quam in notâ feminei sexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,*

Scutum
argentatū.

Artemido-
rus inter-
pretatus.

Spongia sine
baltheo.

Iuuenalis
versus de
feminis ex-
plicans.

*Quale decus, rerum si coniugis auctio fiat,
Baltheus & manica, & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegmen.*

Nam ij versus planè apti de industriâ ad armaturam Samnitum; quam ut nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte visum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *sinistrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus — *crurisque sinistri Dimidium tegmen?* Postremò, *galea cristata.* At Iuuenalis, — *& manica, & cristæ.* Varro: *Pinna, quas insigniti milites in galeis habere solent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo versu

Ocrea in
sinistro
crure.

Pinna in
galeis.

Iuuenalis
expiscatus.

Prouocato-
res, siue
probato-
res.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenesque lanista,
non alij quàm qui cum Samnite compositi, qui que rapiunt eius pinnas. Onomasticon vetus *Secutores* eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *secutores gladiatores quod pinnas rapiant.* Puto, *secutores.* In Cicerone tamen obseruo *Prouocatores* componi solere cum Samnitibus. Oratione pro Sestio: *Ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriiis ornauit, & sortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obscuro mihi *Prouocatores*, nisi si lucem iis dabunt hæc Artemidori: *Ὁ δὲ ἀποβά-*

κτερ, ἔυμορφον μὲν καὶ χεερείεσαν, λαμπρὰν δ' ἐκ' ἑσσηκίην : id est, *Probactor* autem pulchram quidem & venustam (vxorem significat) sed lubricam & amoribus deditam. * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem : & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij censeam è lib. XI. Porro alium ocreis, scuto, galeâ, ferroque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere. Dat enim eorum arma. Nec plura de salebroso hoc utroque genere : è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

* Nam fieri potest, ut peregrinum nomen sit, ut Myrmillo.

CAPVT

CAPVT XII.

De Effedariis, deque Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequentissimosque gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Effedarij sunt, qui ex effedo pugnât. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. xxxv. *Cum quodam die muneris effedario Poro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitâs, dominum gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm cõsecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. xxi. *Cum effedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium favore indulgisset rudè, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos videret & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquã mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites præliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnassee, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Gracini, de Aristone philosopho qui in gestatione diserebat epist. xxix. *De eodem cum consuleretur Iulius Gracinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquam de Effedario interrogaretur. Vbi legerim, de gradus.* Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: *ὁ δὲ Ἀειδάειος, ἀργὴν ἢ μωρὴν τὴν γυναικᾶ σημαίνει: id est, Aridarius, ignauam stultam vxorem designat.* nescio, inquam, an legendum, *ὁ δὲ ἑὸς ἀειος.* Credo restituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam *ἀργὴν* velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertemque. quod conuenit cum curru & cum actionibus stolidæ & moræ.

Effedarij
gladiato-
res.

Ratio eorum
pugnandi.

Iocus apud
Senecam
explicatus,
correctusque.

Bona certatq; in Artemidoro
correctio.

Andabata,
qui?
Clauis oculis
pugnabant.

Varro emendatus.

Andabatę his proximi, siue *ἀναβάται*, sed Latina cõsuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontē oculosque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabata. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum*, inquit, *non minus præstringit oculos, quàm τὸ σὲ κράτος.* vbi Iunius olim noster, *quàm ὀπλίτε κράτος*. Verissimè ego, *quàm τὸ σὲ κράτος.* Andabatam alloquitur: Et *ὦ* mi homo (ait Varro)

Varro)

Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Cettè enim pugnabant clausis oculis, adeò vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directâ spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duas Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cecos. Ambigo an ijdem hi sint, qui Desultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ dossuaria, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frenis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruat ab ijs qui Anabata appellantur.* Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: *Ἰππῶδες δὲ τὴν γυναικῶν πλεσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ εἰ ἐχέουσαν.* id est: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

*Adagium
ab iis ortū.*

*Artemido-
rus expli-
catus.*

*Hermes belligerâ superbus hastâ,
Hermes equoreo minax tridente,
Hermes casside languidâ tremendus.*

Puto enim intellegit singulis versibus, Samnitum, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Isidorus nescio quid vani de istis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit, *quorum primum ludus equestrium.* Duo enim equites præcedentibus prius signis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: sicque atroci perseuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte profiliret. *Quæ armatura pugnabat Marti, duelli causâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò spectare interpretamentum Artemidori, *πλεσίαν.* Vtrosque, Essedarios dico & Andabatas, Cicero in epistolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque esseda-*

*Isidori lo-
cus de An-
dabatis ca-
piendus.*

*Galea iis
ex auro.*

M rios

ESSEDARII.

ANDABATÆ.

rios spectare : quem antea ne Andabatâ quidem fraudare poteramus.
Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille,
pro Sestio, scribit : Qui quo tempore conspectus erat, non modò gla-
diatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.

Cicero ex-
plicatur.

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item often-
sum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpè à litteratoribus
semidoctis. Artemidori caput descriptum, ad lucem.

DIXI omnes : certè quidem mihi notos : Nam alij inter
legendum reperti etiam, sed non inuenti. Ut in Artemi-
doro, * Dimachærus vel Orbelas : quem colligas facilè duobus
gladijs pugnasse, nec scio vltra.

Ignotiores
gladiato-
res.

* in Polluce
lecti dima-
xæ, militæe
qui spe-
ditis Co-
equitis of-
ficio functi.
Laquearij.

Item in Isidoro Laquearij: quorum pugna erat, inquit, fugientes
in ludo homines iniecto laqueo imqueditos consecutosque prosternere,
amictos umbone pelliceo. De quibus hîc tantùm legi.

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos
docuisti : sed discrimina hæc sempèrne certa? Ferè semper, ait
Duza. Confusa tamen est cùm inuenias à poëtis. vt ab Auso-
nio in Imperatoribus, de Commodo:

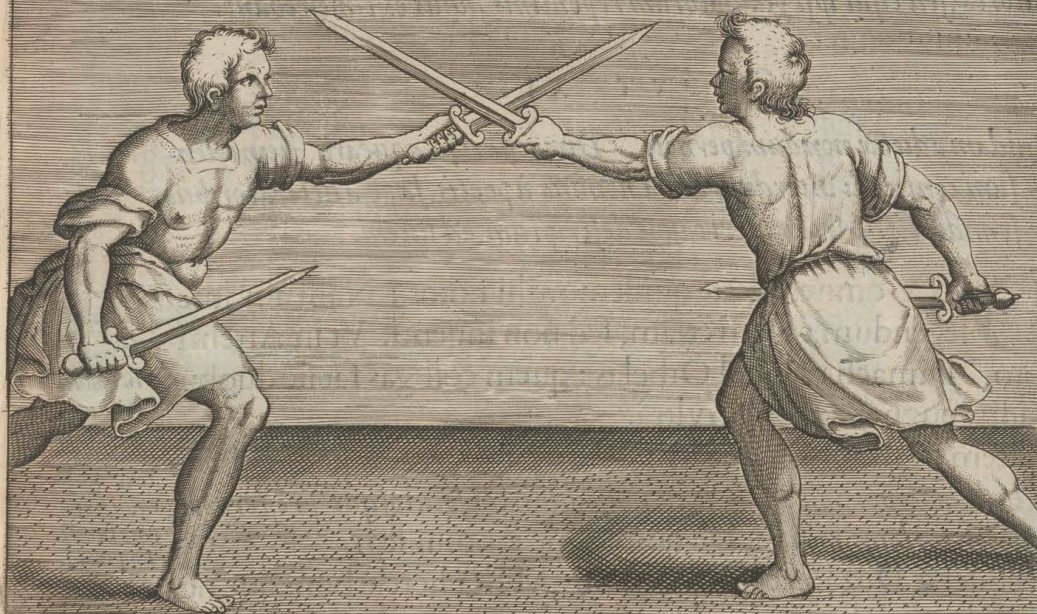
Confusa
interdum
gladiatorii
nomina.

*Commodus insequitur pugnis maculosus arena,
Threidico princeps bella mouens gladio.*

Non enim sicâ pugnauit, sed inter Secutores, vt dixi. At Thre-
cidicum gladium, in genere posuit, pro gladiatorio. Sic idem,
Tres primas Threcum pugnas. non reuerâ Threcum, sed * Samni-
tium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrâ, Myrmillo-
nem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse,
credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis,
& excusare : non item gregis nostri grammatici imperitiam,
qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi
non semel mentio : iube, sodes, promi librum, Lipsi : vt puer
totum caput ex eo legat, huic gladiatoria rei.

* Hi enim
vetustiores
Threcibus.

DIMACHÆRI.

LAQVEARI.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχίῃ δὲ, δικάζουσι σημαίνει ἢ ἀλλήν τινά σάσσει καὶ μάχην μα-
 χήσασσι, μάχη τε γὰρ καὶ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι' ὀπλων γίνῃ. τὰ δὲ
 αὐτὰ καὶ ἔργαφα καὶ δίκηια τῆς μαχόμενων σημαίνει αἰεὶ δὲ τὰ μὲν τὰ φούρησι
 ὀπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει. τὰ δὲ τ' ἀιώκοντες ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολ-
 λάκις καὶ γάμον τ' τοῖστον ὄνειρον παρασηροῦσαντα γυμνακὸς τοιαύτης, οἷα ἀν' ἢ
 ὀπλα ἔχον οἱ τις ὑπολάβοι πυκτώσειν. ἐπειδὴ δὲ ἀνδρῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐκ' ἐστ
 σαφῶς φάσκεισσι τὰς ἀποδείξεις, χρῆσμαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν δ' ὄρακι
 πυκτώσει τις, λήψῃ γυμναῖκα, πλεσίαν, πάνεργον, καὶ φιλόπερτον. πλεσίαν
 μὲν, δὲ τὸ κατεσκευασθῆναι τοῖς ὀπλοῖς. πάνεργον δὲ, δὲ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος.
 φιλόπερτον δὲ, δὲ τὸ ὀπιβαίνεω. εἰ δὲ τις μετ' ἀργυρέων ὀπλων πυκτώσει, λήψῃ
 γυμναῖκα ἡρέμα πλεσίαν, πικτήν, καὶ οἰκιστὸν, καὶ πεισομένην τὰ ἀνδρεί. καὶ γὰρ ὑπο-
 βαίνει καὶ ἐσκέπασαι. καὶ ἑυμορφοτέρα ἢ πανοπλία αὐτῆ τ' περὶ τῆς.
 εἰδὴ σκεῖ-
 ται, ἑυμορφον μὲν λήψῃ γυμναῖκα καὶ πλεσίαν, μεγάλα δὲ φρονέσαν ὅτι τῆ
 ἕστια, καὶ δὲ τὸ καταφρονέσαν τῶ ἀνδρός, καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. αἰεὶ
 γὰρ διώκει. εἰδὴ ῥηπαίω, λήψῃ γυμναῖκα ἀπορον καὶ ἐροπλήν, Ἐφυγάδα, ῥάστα
 τὰ βελομένοω, ὠλησιάζεσαν. ἵππευὸς δὲ τὴν γυμναῖκα πλεσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ
 ἑυγενῆ φρένας δὲ ἐκ' ἔχουσαν. Ὅ δὲ ἀειδ' ἀρείος, ἀργὴν καὶ μωρὴν τ' γυμναῖκα ση-
 μαίνει. Ὅ δὲ περὶ ἀκίτων, ἑυμορφον μὲν Ἐχρεῖεσαν, λαμυρὴν δὲ καὶ ἐροπλήν. δι-
 μάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρθήλας ἢ τοῖς φαρμακῶν, ἢ ἀλλως κακὸτροπον ἢ ἀμορ-
 φον εἶναι τ' γυμναῖκα σημαίνει. ταῦτα, ἐπιθανοδόμος, ἐδὲ καὶ τὸ εἶδος σωπιδεῖς.
 λόγος γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῆς ἐνάστοτε ἀποβανόντων πολλὰκις ἐτήρησα.

I D E S T,

GLADIATORIAM exercere, significat iudiciū subire, aut aliud
 aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur
 & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absque armis fiat. eademq;
 illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugie-
 tis armatura significat in ius trahi: persequentis autem, trahere. Obser-
 uatum autem mihi & sæpè tale hoc somniū nuptias designare eiusmodi
 femine, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam
 autem sine Nomenclatura demonstrare id nō licet, utar & nominibus.

M 3

Siquis

Siquis cum Thrace componitur, capiet uxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidē, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur, (id est, Samnitibus) capiet uxorem satis diuitē, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cū Secutore: formosam quidem & diuitem capiet uxore, sed ob opes superbam & virum aspernantē, & malorum illi causam. Semper enim insequitur. Si cū Retiario, capiet pauperem & lasciuam, & fugacem, facile volenti se vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodocit, sed amentem. Aridarius autem (siue Eshedarius) ignauam & fatuam. Probactor, pulchrā, venustam, sed lubricam & lasciuā. Dimacherus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum femina significat, malis moribus, malā formā. Atq; hæc non conijcieus, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientia doctus, quā sæpè hæc singillatim sic euenisse obseruitavi.

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. interea de Suppositicijs dictum. de que sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potius gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINI ERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postrema. Duza auidē manum ad passulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irraufi. Et iamne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditiij, vel Suppositiciij dicti. Martialis,

Hermes suppositicius sibi ipse.

*Suppositiciij
gladiatorii
bus.*

** Vide A-
gallium lib.
v. cap. ix.*

Græci (apud quos idem in *Athletis mos) vocāt ἐπίθετος. Plutarchus in Sullâ: Τὸν μὲντοι τελευταίου ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδ' εἰς ἀθλητῆς καταπόνητο περσευεχθεῖς, ὁ Σαμνίτης Τελεσίππος, ἐγγυὲς ἦλθεν τῆ σφῆλαιῆ καὶ βαλεῖν ἐπὶ θυέει τῆς Ρώμης: *At postremâ pugna, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectusque athleta, defesso iam Sullæ cōparatus, haud multum absuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque.* Substituebatur autem sæpè vnus, alter, tertius. Vnde in

Glossis,

Glossis, *E' φεδ' εγς, tertarius.* Dio in Caracalla: *Μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι*
πλείστον ἔχαιρον αἵμασι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τελοῖν ἐφεξῆς ἀνδράσι ὅτι λο-
μαχίῳα τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τῆ τελευταίᾳ περι-
φανεί ταφῆ ἐτίμισα: *Gladiatorum sanguine inprimis delectabatur. Et ex*
iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit,
eumq; à postremo interfectum magnificè sepeliit. Credo & Lactantiū
 sentire de hoc ritu: *Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter*
è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderūt
moras. alios illis compares dari possunt recentiores, ut quamprimum
oculos suos satient. Itaque ades, Lipsi, & pugna mei fessi vicē. Ego
 æstuabam & tacebam. sed commodum subuēnit Pighius: Non
 imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos
 hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius *si forte da-*
 lib. V I I I. Epistolarum: *Scilicet ut in spectaculis quibusdam sors*
aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt
aliqua prima, sunt secunda certamina: Et ex duabus sententiis, eam
que superior exierit, tertia exspectat. Statius lib. I I I. Siluarum:
Jam placida dant signa tubæ, iam sortibus ardens
Fumat arena sacris.

Famat arena sacris.
 vbi malè vulgò, *fortibus.* Ego ad Pighium, Mi seruator, inquā, *Statius*
 statuam certum est statuam tibi: ita in tempore suppetias ad- *correctus.*
 uenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibi-
 cines mittamus. Imò ad fortes, ait Duza: nam ad eas appello.
 Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet,
 sine missione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. sed se-
 qui mihi potius est, quàm trahi. Igitur quia de armis dictū, ve-
 nio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi se offerunt *Pegmares*
 PEGMARES. iis à loco nomē, quia pegmatis impositi depugna- *gladiatores*
 bant. Locus vnus Suetonij est, qui eos adstruit, in Caligulā cap. *vulgò*
 XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis,*
emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris
vilissimos senioq; confectos, gladiatores quoque pegmares, patres fami-
liarum notos, sed insignes debilitate aliquā corporis subiiciebat. & is
ipse locus anceps. Nam potius ibi legerim, gladiatoribus quoque *isublimi.*
pegmares. hoc sensu: Rabidis feris bestiarios viles, inualidosque:
& gladiatoribus, operas pegmares fabrosque subiiciebat. Fauet
 huic interpretationi ipse Suetonius in Claudio, cap. XXXIII.

Præter

Præter destinatos etiam leui subitaq; de causâ quosdam commisit, de
fabrorum quoq; ac ministrorū atque id genus numero, si αὐτόματον vel
pegma vel quid tale aliud parum cessisset. Hic Victor: De sententiâ

* Quos ta-
men viri
docti ad-
struunt ad-
seueratè.

herclè persuades, inquit. Nā* gladiatores in pegmate pugnantēs
quis legit? Non ego. & Strabonis lib. vi. Iosephiq; lib. vii. loca
hoc tantum euincere scio, captiuos aut insignis sceleris dānatos
in Pegmate solere ostēdi. De pugna verbum nusquam. In voce
tantum hæreo. quā enim deriuatione, quōve exēplo, à Pegmate
Pegmares? Pegmaticos potius. & certè libri antiqui, Pegmatos, in
Tranquillo plurimum referunt: pegmatis, quidam. alterutraque
lectio retineri potest, eā mente vt gladiatoribus suppositos scri-
bat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autē
moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum admi-
nistri. Ij ergo admoti per occasionem tractiq; in arenam à Ca-
ligulā. A quā interpretatione stare etiā Dio videtur, qui de eādē
hac sæuitiā, ait illū deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam
ἐκ τῶ ὄχλου τῶ τοῖς ἰπποῖς ἀεσοεσαυκῶτος, è turbā que pegmatibus adstabat.

Pegmares
ineptè dici.

Patresfa-
milias peg-
matis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimōsque gladiatores. sine armis, sine
arte, seminudi.

Meridiani.

D VZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. qui-
bus hoc nomē scilicet à tempore, quia sub meridiem da-
rentur. Dio in Claudio: Εἰ τίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάντων γὰρ
σοφίῳ ἔχει. τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τὰς δὲ μέσου τῆς θείας ἀρετῆς καὶ τὰς ἀρίστου καὶ πρὸν
κατακοιτιομένους ἠδιστα ἐδεώρει. Cui velut interpretes Suetonius cap.
xxxii. Bestiariis meridianis que adeò delectabatur, vt etiam primā
luce ad spectaculū descenderet, & meridiē dimisso ad prandium po-
pulo, persederet. Nominat eosdem Tertullianus: Risimus & inter
ludicras meridianorum crudelitates Mercuriū mortuos canterio exa-
minantem, vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum mal-
leo deducentem. Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi destinatiq;ue
gladiatores, sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & pur-
gamenta. Duplex enim spectaculū, * Matutinū & Meridia-
num. Manè cum bestiis depugnabant: post meridiem, ij qui su-
perfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur.
Ceterum nec docti factiq;ue ad pugnam erant, nec armis in eā

Non veri
gladiato-
res.

* Ad librū
tertium.

vteban-

vtebantur aut arte. Cædes tantum promiscua, & velut laniena. Modus pugna inter meridianos.
 Seneca epistolâ VII. benè explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi nunquam frustra mittunt manum. Non galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes mera sunt. (aut vt rectè liber vetus, mortis moræ) Manè leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obijciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obijci, & victorè in aliam detinet cædem. exitus pugnantium mors est. Hac fiunt dū vacat arena. Nec ad aliâ crudelitatem grauis eiusdè Senecæ querela spectat, epistolâ XCVI. Homo, sacra res, homo, iâ per lulum & iocū occiditur, & què erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisq; producitur, satisque spectaculi in homine mors est. Mehercules, inquit Victor, pectus mihi comouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed ficcis oculis? —* * *ἀγαθὸν δὲ ἀεὶ δὲ ἀρπύξ ἀνδρῶν περ, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:* * Ita emendamus, aliter vulgò. * Non ergo uniuersè de alysgladiatoribus. * Viri autem boni prouidi ad lacrymas.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SUPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt, ait Capitolinus, sub Gordiano Romæ elephantum triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille. Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiare gladiatores alebant, ad instruendum suas populique voluptates.*

Itaque rectè Κάισαρος μονομάχος Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς Κάισαρος μονομάχοις εἰσὶ πρὸς οἱ ἀνακτῆρες, ὅτι ἔδει αὐτὰς παράγειν ἔδει ἔργον. At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi. Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit! Nec gladiatores solum; sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, Histriones aulicos eum publicasse. Ab his orti

POSTULATICI gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpè postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. VII. *Hos plerique ordinariis & postulaticis paribus præferunt. Suetonius in Domitiano: Quæstorius muneribus, quæ ommissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret. Ait aulicum apparatus, quod in Gallienis Capitolinus, gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum. Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: Trecentos noxios cū auratis chlamydis in arenam misit, ad deridenda eius munerera. Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. Palumbum (ita gladiatorum famo-sonomen) postulanti- bus, daturum se promisit si captus esset. Calig. cap.*

*Gladiato-
res fiscales.*

*Sine Cæsari-
ani, aulic-
ique.*

*Histriones
Principum.*

*Postulari
gladiatores
solent.*

*Suetonius
explicatus.*

** Vide ali-
quid in Ele-
ctis nostris
capite xxv.*

cap. xxx. *Cum Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinius esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cum peteret pars haec Myrinum, pars illa Triumphum:

Promisit pariter Caesar utraque manu.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illumve gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARIJ inter gladiatores, à modo pugnae scilicet cum non singuli cum singulis, ut moris, sed confusi mixtique pugnant & per cateruas. Scio esse * qui abnuant, qui que secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligula: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes. id est, velut cateruatim.* Dio clarissime de Caesare lib. XLIII. *Τὸς δὲ ἀνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἓνα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὡσπερ εἶθις ο. συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἵππεας ἵππευσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἀλλοὺς τε ἀναμιξὲς ἀλλήλοις ἴσοις: Viros quidem inter se commisit, ut moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum pedibus pugnantibus: alios vero confusè & permixtim, equo utrimque numero.* Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Caesareæ spectaculum dabat: *καὶ πολλοὶ τῶν ἀιχμαλώτων ἐν αὐτῷ διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβλήθεντες, οἱ δὲ καὶ πλὴθὺν ἀλλήλοις ἀναγκάζοντες ἁμαρτυροῦσθαι πολεμίοις: Multi è captivis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: *Πεζοὺς ἔχ' ὅπως ἓνα πρὸς ἓνα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἁμαρτυροῦσθαι ἴσοις συνέβαλεν: id est, Pedites, non solum singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

*Vulgò, interpretes Suetonij.

VICTORES, in Plinij xxxvi. cap. xv. de Curione: *Raptisque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus suis produxit.* Et in lapide veteri. nescio an γεννῶς & ab effectu; an cognomine certo, & discernendi causâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PTAETIS. ET. AESTIM. PARI. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

Consum-
mati glo-
diatores
reicti.

CONSUMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex
eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauere postea & singu-
li Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At
ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio;
quàm quasi dixerit, in fine gladiatorij spectaculi vt elephantis
additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendos-
que ludos. Possis etiam accipere * consummationem gladiato-
rum, cum coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti
tanquam in vnâ summam. Postremò

* Ad Tur-
neum lib.
xxx. cap.
xxxii.

Ordinarij
gladiato-
res.

Obsequentes
qui apud
Capitoli-
um.

ORDINARIJ gladiatores lecti, qui legitimo tempore,
loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios
dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. &
Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eundem
in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQUEN-
TES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Arma-
uit etiam gladiatores, quos Obsequentes appellauit.* sed enim discat,
Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladia-
tores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes
appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De hominibus dixi
omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Siquid me præ-
terijt, subiicite.

POSTVLATICII.

CATERVARII.

CAPVT XVII.

*Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togane fuerit, an Tunica.
Item quid Ornamenta.*

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniã inuitas, velut in scenã, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδητον, in tunicã & discalceatum. Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit, inquit, vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.* Tamè ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditã: *Toga, inquit, armaq; gladiatoria gemmis auroque composita.* Nec facilè cõpono diuerfos; nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eã voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet.* honestissimè à re gladiatoria, id est per ipsa arma. At *aramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ xiiii. *Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. ix. *In sequenti die gladiatorũ spectaculo, circa se ex industriã collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eadem re, *ijsque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumẽta.* Vos Festus audite: *Ornatus, inquit, dicitur benè aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Benè Festus: & ad eius mentem Plautus? *Ornamenta absunt: Aiacem, hũc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus, quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latia ritus renouentur arena,

Et pu-

*De veste
gladiatorũ
in genere.*

*Tunicas
videri fuisse,
quod de-
civit seruos.*

*At Toga-
tos, ex Ter-
tulliano &
Capitolino.*

*Arma, Or-
namenta
dicta.*

*Stabilita
lectio in
Senecã.*

Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantum : & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris usurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt fileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamque hanc pugnam pugnaſti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorrem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum cadere cum ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potius intra modum. Tria sermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugna: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet allicientæ plebi, & exspectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filia memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Et si munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrium editurum se professus sit.* Ad has edictiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volût.* Quin & edicta vocat, epistolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filia obstetricem accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit.* Edicebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, quia ea tantum gladiatorum libellos palam venditent.* Nec enim placet referri ad

*Vltimus li-
mes de mo-
do.*

*Victori di-
cenda.*

*Libelli gla-
diatorij.*

*Pronuntiare
munus.
Ostendere.*

Proponere.

*Edicta. &
edicere
diem.*

** quia pa-
ria descri-
pta ordine.
& totus
apparatus.
Libelli gla-
diatorum.*

Cicero ex-
picatus.

ri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palàm, vt in prouincias mitteret & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritis eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sapiùs inter gladiatores bonis puginatoribus Aureoli nomen appositum.* Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum. Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij solent facere ad expectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro xxxv. Pingi, inquit, gladiatoria munera atque in publicum exponi cæpta à C. Terentio Lucano. *Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Quando
primum.
* Est ille cuius
mentio Donato in
vitâ Teren-
tij: & cui
poeta à li-
bertus.
Horatius
illustratus.

*Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ;
Qui peccas minus atque ego, cum Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prælia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.*

Et Trebel-
lius Pollio.

Fortasse &
emendatus.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autè, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis; cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorable maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij.* Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis: & hodie seruât nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatoriû vocant, etsi prisci illius vix vinbram.

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta : & tamen ante pugnam . Pompa, traductioque compositiones, & ostensio ornamentorum . Prælusio, hastis, rudibus, armis . Tuba cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemniquâdam pompâ circumduci. Quinctilianus : *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traditionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino : *Faustinam quondam cum gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, *ἑλύν.* Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ causam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis ? Vbi melius liber vetus, nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus : *Cum me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quod viderer iniquè comparatus.* Certa enim arenæ destinabar victima, nemo munerario vilius steterat. Item Committere. cuius verbi sæpè exempla. In hac compositione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi : *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi : & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

— *veluti fatalis arenæ*

Muneribus, non ira vetus concurrere cogit

Productos : odere pares.

Et benè, productos : quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens : *Produci enim illi & tentari expedit : nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius laceffendo senserunt.* Post comparisonem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur : explorandi causâ, & an satis acuti.

Suetonius Tito : *Ceterùm ipsos non solum familiari cænæ adhibuit,*

○

sed

sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industria collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit. Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, petiisse eum gladium dicit, quasi ad explorandam aciem. Dio clarissimè in Neruâ: Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem uti diiudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet): reuerâ ut ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur. Facit ad hunc inuulgatum adhuc

*Vide & coniunge qua scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos * Drussianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Cōtrâ lenissimus Marcus Imperator, qui, ut Dio ait, ἔτα τὶ φόνους ἐκ ἔχαιραν, ὡς καὶ τὰς μονομάχους ἐν τῇ Ρώμῃ ὡς περ ἀθλητὰς ἀκινδύως ἐώραμαχομένους. σὶδ' ἕλιον γὰρ εἰδ' ἔποτε εἰδέναι αὐτῶν ὄζον ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσων ὡς περ ἐσφαρομένοις πᾶντες ἐμάχοντο. adeò à cede abhorruit, ut & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnant.

Interpellauit hîc Læmptius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre auco. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ hastæ, obtusi gladij. denique

Prælusio, siue proulsio. Dies prælusionis, qui præmissus legitimo certamini.

proludunt, & elidunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. II. epistol. de canibus: Quos prælusionis die ita Roma mirata est, ut ferreis caueis putaret aduectos. Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: Sed si in illo ipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est? Vbi scripserim, in illo ipso gladiatorio vili certamine. Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in iisdem libris: Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non ut Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil

Hastis præludentibus.

utuntur. Iterum idem: Et ait cum brachium concalescerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos (gladiatores intelligit) unde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leuiter, ut & venustati vel maximè seruiant, & in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ven-

Pilarij.

tilatores

tilatores Quintilianus appellat: qui ea quæ emiserant ita librabāt, ut venire in manus viderentur, quæque iuberentur decurrere. De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænanis: Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, ut nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hinc præliantur: ibi prælusio, hinc pugna committitur: hinc plerumque velut sudibus & saxis, illic semper telis splendidibus dimicatur. Nec enim ambigo quin rescribendum rudibus & hastis. Vnde enim ibi saxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte:

Rudibus
prælu-
bant.

Eumenius
correctus.

Sic ubi prælusit, rudibus puer ille relictis

Spicula de pharetrâ promit acuta sua.

Tertullianus oculos hinc habuit, dum scripsit aduersus Valentinianos: Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimam vulnera. Appellabant hæc lusoria tela. Seneca: Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. Item lib. II. Quæst. Natural. Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, ut putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis vti. Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contra, vera & acuta tela, Decretoria: ut in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, postquam inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: ut lib. I. De Clementiâ: Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium stilum. Et Epistola CIII. Intrepidus horam illam decretoriam prospice. Eadem arma dixere &, Pugnatoria. Suetonius in Caio: Batuebat pugnatoriis armis. Significat enim eum omisâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cum ipse ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur, ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, ferro obiecto veronibus plumbeis. Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens, malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusoriis armis vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat laminis è plumbo: cum gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit lib. II. præfatione: Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius.

Lusoria
tela.

* De peni-
tentiâ.

Pugnato-
ria arma.

Aur. Victor
explicatus
& emen-
datus.

*Armis præ-
lusere.*

mucro. Addidi etiam armis eos prælusisse: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,

Non tamen efficies ut tibi parma cadat.

Nolentem sequitur tenuesque reuerfa per auras

Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue sedet.

Vt peccare velis, cum feceris omnia, falli

Non potes. arte opus est, ut tibi parma cadat.

Nec parmas solum, sed & hastas, ut prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu.

Ventilare. Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare. Seneca filius Epistolâ CXIII. *Quàm stultum est, cum signum pugne acceperis, ventilare?* Martialis:

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantos doctos ad hanc prælusionem ostendit.

Vulgare erat, inquit, per auras arma iacere, non auferentibus ventis,

*Eludere, si-
ue Delu-
dere.*

& gladiatorios inter se edere congressus. Hoc ergo, Præludere: at cum desierint, dicuntur eluisse, aut deluisse. Cicero de Isocra-

*te: Non enim in acie versatur & ferro: quasi rudibus eius eludit ora-
tio.* Nec absimili notione Litus definiēbat Aquilius quā fluctus

eluderet. id est, ludere desineret. Plinius Deludere dixisse vide-

tur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, ut licet videre gladiatores,
cum deluserunt, hac iuuari potione.* Auditisne iam, amici, has tu-

*Tuba signo
ludi com-
missi.*

*Tuba ter-
minalis.*

bas? signum commissionis sunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubā terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro X. *At ubi discursus reciproci multimo-
des ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Sta-
tius in Siluis:

Iam placidæ dant signa tubæ.

Nec alterius sententiæ illud Satyrici — *dignissima prorsus Flo-
rali matrona tuba.* id est, digna quæ commissione Floralium pro-
ducatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis.

*Seneca e-
mendatus.*

Seneca epist. LXXXV. *In comeffationibus (emendo clarè, commis-
sionibus) nostris plus cantorum est, quàm in theatro olim spectatorum
fuit.*

fuit. cum omnes vias ordo canentium implevit, & cauea aeneatoribus cincta est, &c. Aeneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. Qui numquam castra viderunt, numquam tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt. Iuuenalis de senum incommodis.

Quid refert magni sedeat quâ parte theatri

Qui vix cornicines exaudiet atque tubarum

Concentus? —

Seneca hoc signum pugnae intellexit. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare? Diremptâ ergo Prælusione, abiectisque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod Dimicare ad certum Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis. sic non inuersis * pannis agitasse aurigas, sed versis. Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota:

— ita rem natam intellego,

Necessum est versis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Ouidij versu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliàs suspicari possumus, si quis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, versis gladiis.

Inserere Figuram. in quâ tu, Lector, scito quadam à pictore esse ad rem subiiciendam oculis, non à veritate. ut ostiolum ante Editorem, gradus in arenam: quia reuerà per alios interiores aditus delati gladij & arma in Orchestram.

Versis armu pugnâ.

* Cum pannos sumebant alterius coloris: puta pro ruffato Venetum. Plautus explicatus.

CAPVT XX.

Pugnae ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

Modus gladiatoria pugna.

In statu stare.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homericoin monte sitis, & extra teli iactum. Ecce componunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, sui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatorum enim composito ad pugandum (ait Agellius) hæc proposita fors est: aut occidere, si occupauerit; aut occumbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum praeliantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

— *in statu stat senex*

Ut adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus (malim, cantabundus quasi vitabundus.) Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterùm eodem pacto constituere studet, Manlius iterùm scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit. Vbi videris curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:*

Quem nulla ambitio, nulla v̄mquam largitio

Mouere potuit in iuuentâ de statu.

In gradu stare.

Imò nec læsi deferebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrumne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustra. Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

Correctus Lucanus.

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,

Inque gradu clausis libuit consistere membris,

Et vitare simul, simul & captare petentem.

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellerè, aduersus Marcionem: Cedere de gradu,*

gradu, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum, Apologetico.* Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel usurpat, Deijci, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscendus) cen-
 seo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno* Coniectura in Cicero-
ne.
semper vsi impetu, sepè aduersarios de statu animi deiecimus. Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinam, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. Petere, &
Petitiones.
 ita enim propriè: & ictus ipsi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones,* inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, parua quadam declinatione, & vt aiunt, * corpore, excessi?* Idem in Ora-
 tore: *Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic* * Vt Prudentius in-
terpreta-
tur, lateris
sinuamina.
habeat palastram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta. Videntur etiam appellatæ conatus inuasioneque singulas, Manus. Quintilianus lib. v. cap. xiiii. *Vt gladiatorum manus que secunde vocantur, sunt & tertie, si prima ad* Manus
gladiao-
ria.
euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit. Idem lib. i. x. cap. i. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersæ rectæque minus sunt obseruabiles: sic oratio, &c.* Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, *Manum mittere, epist. v. i. i. Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi. numquam frustra manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. i. i. i. *Gladiatores illi famosæ manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo alex singulos iactus siue missus, ratione simili appellarunt Manus. Manus
aleatoria.
 Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisi, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repe-
 tere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos*
 iacens-

*Tranquillo
lux data.* iacentesque repeti iubent. In Quintiliani verbis supra, *Vt bis ca-
uere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulae caede sym-
bolum: de quo Tranquillus: *Facentem contractisque membris cla-
mitantem se vivere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam si-
gnum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at vitandi ca-
Exire. uendique, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus

Nunc exire leuis missos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *parua quâdam declinatione, & vt aiunt,
corpore excessi.* Prudentius idipsum, vti & Manilius, *Ludere vel
Ludera.* Eludere dixit:

Nam si nostra fides saclo iam tuta quieto,

Viribus infestis hostilique arte petita est:

Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi

Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

*Latus te-
gere.*

Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius. præcessit enim, *iactu*: hastæ
autem iaciuntur pilaque, non sagittæ. Tamen in Prudentio ver-
borum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt la-
tus tegerent. Apud Terentium elegantissimo Mureto admo-
nente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere discedere.* Seneca lib.
III. Quæst. Natural. *Aturbâ quantum potes te separa, nec adula-
toribus latus præbeas.* Et latus certè aduersarius in maximè petebat.
Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera,
que nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat.* Et
Quintilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus
qui vinci volebant: *Concurrerant lateribus nudis.* Tibullus:

Sepè dabis nudum, vincat vt ille, latus.

*Per latus
alterius
peti.*

Necrarum erat, vt cum plura paria pugnarent, vulneraretur
quispiam per alterius latus. A quâ mente Ciceronis illud Inter-
rogatione in Vatinius: *Omnia mea tela sic in te coniciuntur, vt ne-
mo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt
à me coeptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant. populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cum exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquit. Non etiam videris? inquit. læsus est, cecidit Birria. *Hoc habet, in vulnere dictum.* Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

— *teloque orantem multa trabali*
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmata iugulum meretricis adacta
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eum pse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. vi. Confess. cap. viii. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id *Submittere arma.* signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen *Populus exorari debebat à gladiatoribus.* liberi. à nutu populi pendeat mors eorum vel salus. Horatius:

Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuisitoque moriendum est.* Idem epist. cviii. alludit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. *Cicerero II. Tuscul. Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui querant quid velint. si is satisfactum non sit, se velle decumbere.* *Diogati.* in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: *Αγῶνα μονομαχίας ἐο*

Νικοῦνδ εἶα ὅτι τοῖς ἑαυτῶ ἡμεθ' αἰοῖς ἐποίησεν. ἔνθα λέγει ἡ τῆς δ' ἐν τῶς πῶδες καὶ
 ἰκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῆ, ἢ Ἀ' ντωνῖνον εἰπεῖν, Ἀ' πελθε, ἢ ἢ ἀντιπάλε δει-
 θη. id est: *Munus Nicomediae praeiuit die suo natali. in quo ferunt*

illum respondisse, Abi, & aduersario tuo supplica. Nam Antoninus
 ibi Editor. Quanquam reuerā Imperatori, cum praefens, semper
 ius liberandi. Quinimò & solo * superuentu suo: nisi fallunt
 me Ouidij verba de Ponto:

Cesaris aduentu tutā gladiator arenā

Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos,
 qui cum Rude confundunt. Errare eos scio totā viā. Missio ad
 victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab im-
 minenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius,
 vt ætatem. Martialis: *Nuper cum Myrino peteretur missio laeso.* mit-
 tebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine
 missione pugna; non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi
 vincas: ius non esse, vulneratos supplicesque liberandi. Satis
 clarè vim eius verbi expressit Lilius de Perseo, lib. xli. *Deinde*
sepius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò sine mis-
sione etiam. & Florus de pugna cum Spartaco: *Tandem eruptione*
factā, dignam viris obiere mortem, & quod sub gladiatore duce oport-
tuit, sine missione pugnatum est. Nec video quid iis locis possit op-
 poni. non itein quid huic Senecæ: *Abscisā missione gladiator, quem*
armatus fugerat, nudus insequitur. Non enim certè hîc de Rude.
 & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Caio quinque retiarj,
 qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi (id
 est, abscisā missione) *vnus resumptā fuscina omnes victores intere-*
mit. Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione*
edi prohibuit. ait Tranquillus cap. xlv. *Clementer. quoniam re-*
perti seui munerarij, qui omnes dabāt in certam mortem. Qua-
lem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui Munus gla-
diatorium edidit (verba Suetonij sunt, Neronis cap. iiii.) *tantā se-*
uitiā, vt necesse fuerit Augusto clam frustra monitum edicto coercere.
 Et suspicer hoc ipsum edictum esse, quo vetiti dare sine missio-
 ne. De hac missione Quintilianus in Gladiatore: *Quas ego il-*
lus preces? quàm pertinaces lacrymas? quàm miserabilē obtestationem
vidi?

Vetuit id
Augustus.

* Atqui ad-
 uersario
 nullum ser-
 uandi ius.
 Idèd re ipsa
 negātis hoc
 responsum.
 * Ad exem-
 plum credo
 Vestalium,
 qua casto
 obuia pro-
 tollebant
 noxiorum
 poenam.
 Quid mis-
 sio propriè.
 Discrimen
 inter eam
 & Rudem.
 Sine mis-
 sione dare
 gladiato-
 res.

vidi: nemo unquam sic rogavit missionem. Idem: Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator vivere. Ad hanc etiam refero, non ad militarem, variè & decenter translata scriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, non habet missionem. & in simili nequitia illud Petronij: *Donec Quarta ballenatiam tenens virgam, alteque succincta, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Inhibuitque Tryphena tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed in primis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgavit Ios. Scaliger, antea publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,

Esset & equalis Mars vtriusque dius.

Missio sæpè viris magno clamore petita est.

Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.

Lexerat, ad digitum * positam concurrere palmam.

Quod licuit, lances, donaque sæpè dedit.

Inuentus tamen est finis discriminis æqui.

Pugnauère pares: succubuère pares.

Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.

Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.

Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:

Cum duo pugnarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctosque pugnare, vt digitus modò interesset? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores solent *tolere*, cum victos se faterentur. Vetus Scholiastes ad illud Persij — *digitum exere, peccas.* *Digito*, inquit, *sublato ostende, victum te esse à vitis.* *Tractum à gladiatoribus, qui victi ostensione digiti veniam à populo postulabant.*

Inferè hinc de pugna ipsâ Figuram: quæ etiam Caput sequens tangit.

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iuebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Amphitheatris.

Populus intercedebat.

Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate libro I I. *Quæris quid inter duos intersit? quòd inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur. Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis:*

*Munera nunc edunt, & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.*

Prudentius, de Vestalibus:

— *consurgit ad ictus*

*Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.*

Poëta vetus ἀνώνυμος,

*Sperat & in seua victus gladiator arenâ,
Sit licet infesto pollice turba minax.*

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. xxv i. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandosque mandabat. Cauissa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterum in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: Etenim si in gladiatoris pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerentes, seruari cupimus. Seneca de Ira li. I. Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tã iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Et benè furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. vi. Quæro nunc an possint pij & iusti*

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo. Ignauia, odio.

*iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed effligitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est. Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. sed meo voto, Utinam illi Busirides omnes vnum oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumq; Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauensq; sententia, miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libèter fortiterq; recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrum. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladius? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* ^{Recipere ferrum.} *lis verbis subiecta vis, vt iugulum vltro præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerët. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ xxx. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ. Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit? Seneca iterum, De Tranquillitate: Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Vives tutius & morieris expeditius, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Pertinet huc apud eundem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis quòd non totum ferrum corpore recepisset. Et allusit poëta magnus:**

Sic loquitur, iuguloque hand inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, si quis caderet gladiator famosus. Staius, de leone:

*— quòd te populusque patresque,
Ceus notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuere mori.*

Miserabiles famosi gladiatores.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quintilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod Laetantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam, inquit, percussos iacentesq; repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et estne super alius ad sæuitiam gradus? Est. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se prolucebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait, non leue fecit. *Nam cum in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi deterfit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim:) sed quòd capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantemque. contra morbum, fateor: sed iustâ Plinij detestatione, *cum plagis ne ferarum quidem admoueri ora fas sit humana.* Non ergo iniuriâ in hanc feralem arenam illata, vnâ cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subito efferrentur. Quintilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatisque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. xxxvii. cap. iii. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totusque vnus diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinensis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eadem re: *Καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράν & αὐτὴ καὶ τὰς σούλας, καὶ ἅς οἱ τελευταῖους ἐκφέρον, ἐξεκομίσθη: id est, Et quòd ultimâ spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri solent, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista cruditas: & quam iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

Iterabant ictus.

Manum in vulnus mittebant.

Bibebant sanguinem.
*li. xxviii
cap. i.

Libitina in Amphitheatro.

Plinius explicatus.

Porta Libitinensis.

* Nos miserrimos gladiatoribus sumus.

* Τῶν μονομαχουμένων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

CAPVT XXIII.

Premia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltra possum sine lacrimis. Lupi, non homines, quiq̃ edere sustinuerunt, quiq̃ spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Date etiam paullulum, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? vtrûmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ sicâ con-* Palma gladiatorum. *fodit, & more victorum cum palmâ discurret.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, ut mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vlllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior: ut comitatem Claudij prædicet) aut remissior erat: adeò ut oblatos victoribus aureos, prolataq̃que sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitisq̃ue numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpè. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi. * Hanc in-

etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idq̃ue populo in-

petrante. Quinctil. *Quidam ut patrem sepeliret, se auctorauit: sed*

die muneris productus, sub titulo causæ, rudem postulante populo acce-

pit. Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Ho-

ratium

Palma gladiatorum.

Pecunia item.

Suetonius correctus.

Rude donare.

* Rudem & ferulâ: de qua lib. I. cap. xv.

Acronis ambigua adfertio.

rationem nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphitheatri à populo petere & impetrare solebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & premium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant: Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltra vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Mactino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò, post etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatum fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps proue lanistis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutaque, deposito poscitur ense, rudis.

Sed pilleo imposito iis opus.

* Exemplo scilicet reliquorum seruorum.

Qui dânnati in ludû, non temerè liberati.

Rudiarj gladiatores.

Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est, * pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus benè Rudem à Pilleo sciunxit: *Et qui insigniori cuique homicida leonem poscit, idem gladiator atroci petat rudem, & pilleum premium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudandi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo IC. Pythæo. *Est autem differentia, inquit, inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem inducere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarj dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiaris quoque*

quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium. Ex quo pronum colligere, non depugnasse vltra rudiarios, nisi pretio aut sponte inductos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiant, Ad Mæcenatem suum:

Spectatum satis & donatum iam rude, quæris

Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.

Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis

Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Equibus postremis admonitum etiam hoc volo: morem fuisse, uti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis: sacra videlicet eiusmodi gymnasiolorum deo. Nam & athleticis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur: qui facta eius scilicet & robur æmulerentur. De athleticis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ εἰς τὴν Ἡρακλέα ἀθληταί: id est, *Herculanei athleteæ*. Varro: *Ex his atque huiusmodi institutis vel ad Herculis athleteæ facti erant*. De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur ut in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: sic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens exstruendam ædem *Herculi, vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo*.

Mos arma consecrandi Herculi. Hercules Athleticis gladiatoribus præses.

Eius templum vulgò in Amphitheatris.

CAPVT XXIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

DIXI N' omnia, Lipsi? an est quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus sponsionibusque in Arenâ, dignum notâ. Vilissimæ enim animæ addictæ his ludis & velut consecratae, in partes diducebantur, & magno studio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque ut in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Prasinum pronus: sic in Amphitheatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antonius Imp. in vitâ suâ: Παρά τῆς τελευτῆς, τὸ μήτε παρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμουδαεὶς ἢ σεκετόρειος γινέσθαι: id est, *Ab educatore suo, non Prasianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus*. Parmularij videlicet fautores Thracum dicti,

Studia & factiones in Arenâ.

Parmularij.

Q

quia

Secutoria-
ni.

quia parmæ fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Vincenti parma cum sua turba fauet.

Sponsiones
pro victo-
ria.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & sponsiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Hos aditus Circusque nouo præbebit amori:

Sparsaque sollicito tristis arena foro.

Illà sæpè puer Veneris pugnavit arenâ:

Et qui spectauit vulnera, vulnus habet.

Dum loquitur, tangitque manum, poscitque libellum,

Et querit, posito pignore, vincat vter:

Saucius ingemuit, telumque volatile sensit,

Et pars spectati vulneris ipse fuit.

Principes
imbuti hoc
fauore aut,
odio.
Adserta
Suetonij
lectio.

Et vulgus hæc tantum? Principes imò ipsi. Titus Imp. *studium armaturæ Thracum præ se ferens, sæpè cum populo & voce & gestu,*

vt fautor, canillatus est, ait Suetonius in Tito cap. VII. Quo loco non luscitiosus sed cæcus Glareanus, qui rescribendum contendit, *non vt fautor,* additâ negatione. Sed ego, vosque, ca-

Causa mor-
tis hic fa-
uor.

pimus. Domitianus contra, in hoc quoque dissidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec simplex hic fauor, & in re ludicrâ,

ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit,*

cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius, vt verba Suetonij sunt Domitiani cap. x. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem re-

Suetonius
explicatus.

sistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit sanguine suo miser. Appositè & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in laudatione Traiani: *Nemo spectator spectaculum factus,*

* Domitia-
num tægit.

miseras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* ille verique honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despi-

ci ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledi- ci in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cum se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Caesar quàm

pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudi-

Plinius cor-
rectus.

nem illi nouiter (moneo legendum abiunctis litteris, non iter)

sed

sed templum, sed forum insederant, &c. Et sanè etiam ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia secunda ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire inuet?*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nònne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculique spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, *Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtilis fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic sodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrisq; ipsis prætulisse arma? sanguinem oculis vspasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaque instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiiisque corporibus sæuitiâ eâ vti: Romanis, quos scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fa-teor, sed non is finis. Non delectare, sed confirmare eo spectaculo mentem oculosque voluerunt: & viuis præsentibusque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Accessit tamen tre-pida quædam voluptas. quid mirum? Apud nos ipsos, qui religione & more arcemur ab lanienâ, in hanc partem scilicet non peccatur. Præliorum igitur sermo sit: quotusquisque erit, qui*

Pro gladiatoribus aliquid.

Bellicum esse spectaculum.

Meditationem fortitudinis.

Voluptas spectantium accessionem esse non finem.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnus miseri purpuream ceruicem? Ita est. queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter factum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modò & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculanâ secundâ: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud scio an ita sit, vt nunc sit. cum verò fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non enerue nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cum in feruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnatum se Nemesis, id est vis quedam fortuna satiare. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, (emendandum censeo, nudos inter se cœertos,) ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nosque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterumve captum, direptum est; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit dicere, *Si fractus illabatur orbis? Ignave miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum.* Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit:

*Ad mortis
contemptum
facere.*

*Idem dari
solens tem-
pore belli.*

** Atquinò
per cohortes
pugnabai
vulgò.
Capitolinus
corruptus.
Potuisse
etiam priuatim
esse utile id
ludicrum.
Exhortatio
ad constantiam.*

cumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipfi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum: exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustrâ ingentia cornua, cum desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipsi, inquit, hanc ferram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrâ. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: & non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectasses solùm, credo, sanguinem, sed gustasses. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixisse per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit; quem ego vix summo ore delibans puero tradidi, & bibere iussi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine mensæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Inò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Εἰς τὸ δὲ ἢν ἀναστῆσι τὸ δεῖπνον, καὶ ἀλείψαι, τὸ λοιπὸν τῷ ἀκράτου τῷ δίδοντι παιδὶ ἐμπιῶν δίδοναι. id est: *Mos erat vt cum surgerent à mensâ, cumque libassent, vini reliquum puero illi darent qui bibere ministrasset.* Dixi, & surrexi. sed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, *νυμφίου βίβου*. Tamen, si Pighius hic vult, me Victor, vince. Sint sanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum simul, abiturumque.

Reliquia
vini pin-
cerna puero
data, ritu
prisco.

FINIS.

Q3

INDEX

INDEX CAPITVM

QVÆ LIBRO PRIMO.

CAPVT I.

OCCASIO & origo horum sermonum.

CAP. II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Livi lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus, explicatusque. Saturnus Deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

CAP. III.

De Saturnalibus diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varro lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

CAP. IV.

Etiam questum de diebus. Obiectiones posita, & in parte remota.

CAP. V.

Saturnalia gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri. Saturnus inter inferos, maleficus, & cruento sacro gaudens. Tibullo lux & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

CAP. VI.

Gladiatores olim in conuiujs: Campanorum instituto. Romani idem emulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in cubicularijs gladiatoribus. Germanorum immunitas.

CAP. VII.

In genere de spectaculis, primò. Tum de celebritate & frequentia gladiatorij ludicri: quamq; id gratum. Quo nomine antiquis dictum, Munus, Munerarius, Munerator. Editio: Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proque hominibus.

CAP. VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & causa. Cicero lux facta. Primi gladiatores. Ausonio praluximus, eumq; emendauimus. Recensio veterum munerum, qua olim comprehensa Aëtis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio, idq; ex testamento. postremò & feminarum.

CAP. IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis causâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus etiam Sacerdotibus. Arcarius (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

CAP. X.

Nec Roma solum, sed in prouincijs: ubi reges dabant, præsidisque paulatim in colonijs & municipijs increbuit mos: ubi minores magistratus dabant, postea promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

CAP. XI.

Crebritas munerum, & multitudo

tudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

CAP. XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæq; leges ab antiquis lata, ad coercendum effusam prabitionem. Ea duorum generum, qua certos homines ab editione arcerent: quæq; numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus, & Prudentius.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

CAP. XIII.

Pars secunda, De loco, qui cum duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis, qui fuere etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Lanista: qui familia præesse dicti, eamq; Ducere. Iidem doctores, magistri, Commen-

tabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. Aliamq; lanistis fuisse, ac tironibus.

CAP. XVI.

Mense secunda interruptus paululum sermo de loco: dictumq; per occasionem de Saturnaliciis muneribus: item de Apophoretis, qua duplicia, & in mensis, item in ludis spectaculisque.

CAP. XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deq; locis pugna dictum. Ea sunt Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. unde id dictum, & cui rei vsuque. Obiter etiam de obscenâ ludi parte.

CAP. XIX.

Finis conuiuij sermonisq; per occasionem de diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem, inusitatum hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

QVÆ LIBRO II.

CAPVT I.

QVID ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco de inuentione argenti apud Germanos. crebra manu lautio antiquis.

CAP. II.

In ipso conuiuijo de Carptorum munere, & vario nomine. Item de structoribus. Translatus cæptus sermo à Pighio ad Duzam.

CAPVT

CAPVT III.

Propositio dicendorum: primòq; de conditione gladiatorum. quosdam seruos esse, aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresq; passim arenâ se polluisse. quod aliis principibus permissum, aliis vetitum.

CAP. IV.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. Donec id vetitum à Seuero.

CAP. V.

Liberos homines qui in arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercèsque eorum, Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. Item solempne gladiatorum iuramentum.

CAP. VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inserta. De Orientalium parcimoniâ, vel abinentiâ potiùs, in potu. De nunciis litterisq; per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum, & discrimine. De Secutoribus primò: causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

CAP. VIII.

De Retiario. unde petitum id genus. descriptio pugnae, & armorum. & cum quo commissus.

CAP. IX.

De Threce. unde, & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum & compositio.

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortassis iidem. Samnitum origo, & arma. item de Prouocatoribus.

CAP. XII.

De Essedariis, deque Andabatis: & de vtriusque ratione pugnandi.

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachari, Laquearij item ostensum confundi interdum dicta nomina à poetis, sæpè à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum ad lucem.

CAP. XIV.

Pausa aliqua iterùm. intereà de Suppositiciis dictum. deq; sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimosq; gladiatores: siue armis, siue arte seminudi.

CAP. XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscals

scates siue Casariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicata.

CAP. XVII.

Ad terminum de hominibus, vestis adiecta: Togane fuerit, an Tunica. item quid ornamenta.

CAP. XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturq;. Hoc capite, apparatus & inuitatio, qua ante diem muneris usurpata, explicantur.

CAP. XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioq;: compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tuba canius, & versa arma.

CAP. XX.

Pugnae ipsius descriptio. In statu stabant. Petebant, repetebant. Exhibant, excedebant. Latus tegebant.

CAP. XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet.

Lesi supplicabant, & arma submittebant populum, editores, orabant, si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

CAP. XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iuebantur prostrati. qui non uno ictu interficiebantur. manum mittebant in vulnus. postremo Libitina in Amphitheatris.

CAP. XXIII.

Premia victorum, palma & pecunia. item Rudis. discrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis.

CAP. XXIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. Item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

CAP. XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. in fine mos de reliquiis vini.

FINIS.

R

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.	
A Ccubitoria vestimenta.	15
Acinacis Persarum.	82
<i>Ἀκινάκιοι.</i>	75
Ad cultrum.	66
Ad gladium.	ibid.
Aduentitia.	9
Æneatores, Tubicines.	109
Agellius correctus.	59
<i>Ἀγέλλιος.</i>	25
Alcedonia.	8
A lineâ excidere.	28
Ammianus illustratus.	41
Amphitheatra ludicro & venationi data.	54
Amphitheatra sedes cædium s. gladiatorum.	34
in Amphitheatro templum Herculis.	121
Amplexus, gratulationis signum.	8
Anaxagoræ locus de patriâ.	7
Andabatæ, qui?	88
clausis oculis pugnabant.	ibid.
Andabatarum more pugnare.	89
Andabatis galeæ ex auro.	ibid.
<i>Ἀνδαβάτιον.</i>	55
Apophoreta, quid?	52
Apophoreta Saturnalibus missitata.	51
& in ludis.	52
Apophoreta, lanx.	52
Apparatus aulicus.	98
Appianus illustratus.	29
Apuleius illustratus.	35
& interpretatus.	75
Argenti venæ apud Germanos quando repertæ.	60
Arma, ornamenta dicta.	102
Arma lusoria.	107
Arma pugnatoria.	ibid.
Arma submittere.	113
Artemidorus emendatus.	82,
88. explicatus,	84, 89
& interpretatus,	86
Asparagi quàm coquantur, redire citius.	9
Aterij somnium.	78, 79
Aterius à Retiario occisus.	79
Auctorare.	71
Auctorati gladiatores.	ibid.
Auctoramentum.	ibid.
Augustus primus spectaculorum Edictorem Munerarium dixit.	25
Aur. Victor explicatus & emendatus.	107
Ausonius correctus.	16
& explicatus.	27
B Attalia gladiatorum exercitationes.	49
Battualia, gymnasium gladiatorum.	ibidem.
Batuere quid?	49, 82
Belli tempore dati gladiatores.	124
Betizare.	60
Bitere.	59
Bona Saturnalia clamari solitum.	12
Bustuarij gladiatores.	27
C Enatoria vestis, domestica tantum.	13
Cæsariani gladiatores.	98
Calamitas orbi iniecta per ludos gladiatorios.	38
Campani conuiujs gladiatorum spectacula exhibuerunt.	22
quos Romani imitati sunt.	ibid.
Candidatis gladiatores dare vetitum.	39
Caninum prandium.	73
Capitolinus correctus.	124
Captiui in exsequijs immolari soliti, & ad bustum.	27
Carptores, qui?	62
Carpus, quid?	63
Cateruarij gladiatores.	99
Cellæ meretriciæ.	47
Cellæ seruiles.	ibid.
Cerei in Saturnalibus dati.	53
Cheironomontes.	63
Chirurgi etiam medicorum nomine comprehensi.	45
<i>Χιρουργοὶ ἰατροῦ.</i>	15
Cicero emendatus.	11, 39
& explicatus.	27, 91, 104
	Clau-

Claudius Prætoriam munera tollit. 32,
 36.
 Clemens Alexandrinus correctus. 82
 Clypeus, ensis & galea, sunt arma Se-
 cutoris. 76,77
 Coacti gladiatores. 71
 Collum inuadere. 8
 Columbæ ad ferendas literas, in Spe-
 ctaculis. 73
 Columbæ liberatrices. 74
 Columbæ sacra Syris. 73
 Comburare diem. 11
 Commentator, pro Lanistâ. 48
 Committere gladiatores. 105
 Comparare gladiatores. ibid.
 Compitalia. 18
 Componere & compositio. 105
 Coniectura in Cicerone. 111
 Constantinus gladiatorum munus sus-
 tulit. 40
 Consummati gladiatores. 100
 Copis. 82
 Corollaria. 119
 Cranium mortui in mensam inferri so-
 litum. 57,58
 Criticum acumen. 83
 Crixus Spartaci dux. 29
 Κρίτων ὄμιλος. 20
 Cruenta Romanorum conuiuia. 23
 Crupellarij Gallis iidem qui Myrmil-
 lones. 83
 Cubicularij gladiatores. 23
 Culigna. 9
 Culter Venatorum. 66
 Cupiditas humana videndi sanguinis.
 123
 Curæ, infirmo vitandæ. 7
 Curatores mensæ. 63
Deorum imago olim in mensâ. 9
 Dictata dare. 49
 Diludia, quid? 56
 Dimachari. 91
 Diribitores. 63
 Discrimen inter Missionem & Rudem.
 114
 Discrimen in datâ Rude, pro personis.
 120
 Diti sacri gladiatores. 21
 Doctores, pro Lanistis. 48
 Domestica vestis. 14
 Domini ludorum. 25

Domina & Dominus quid? 59
 Domitio. 56
 Drusiani gladij. 106
 Ducere classem. 48
 Ducere familiam. ibid.
 Ducere ordines. ibid.
E Anus, Janus. 11
 Edicere diem. 103
 Edicta. ibid.
 Editiones Spectaculorum. 25
 Editores ludorum. ibid.
 Editorum habitus vestisque. 42
 Eludere siue deludere. 108
 Εὐχερὴς νόμος. 9
 Ensis, clypeus, & galea, sunt arma Se-
 cutoris. 76,77
 Εὐδοκία. 94
 Epicteti dissertationes. 12
 Equites Senatoresque ad gladium. 66,
 67
 Essedarij gladiatores. 88
 ratio pugnandi eorum. ibid.
 Eumenius Rhetor correctus. 107
 Excedere, exire, ludere, & eludere, vi-
 tandi verba. 112
 Exhortatio ad constantiam. 124
F Abrum cadere cùm ferias fullo-
 nem. 103
 Familiam ducere. 48
 Familia gladiatorum. ibid.
 Famosi gladiatores, miserabiles. 117
 Favor interdum causa mortis. 122
 Fax extincta & igni ad mota, vchemen-
 tius accenditur. 8
 Femina etiam ad gladium.
 in gymnasiis nudæ. 69
 Feminarum in funere etiam gladiato-
 res dati. 30
 Feminis monomachia interdicta. 68,69
 Ferula quid, & vnde dicta. 50
 Ferulis vapulabant tirones. ibid.
 Fides dea. 30
 Fiscales gladiatores. 98
 Florus illustratus. 19
 Forensis vestis. 13
 Frigus strictum. 8
 Fronto orator Turbonis tribunal adiit
 in veste conuiuiali. 14
 Funus causa muneris Gladiatorij. 26
 Funus indictium. 28

G alea communis plerisque gladiatoribus.	77	Gladij Drusiani.	106
Galea cristata Samnitium.	86	Glareani error.	112
Germanorum immanitas.	23	Gymnici ludi.	24
Gladiator, quis.	26	H Arpe, ensis falcatus.	82
Gladiatores orti ab Etruscis.	ibid.	Hecatomba.	29
Gladiatores primi publici Romæ.	27	Hercules athleticis gladiatoribusq; præses. 121. eius templum vulgò in Amphitheatris.	ibid.
Gladiatores è quo genere hominum.	65	Hercules, epitrapezius dictus.	10
Gladiatorum varia genera.	65, 66	Herma.	11
Gladiatores bustuarij, 27. Cæsariani, 98. cateruarij, 99. coacti, 65, 71. cubicularij, 23. fiscales, 98. obsequentes, 100. ordinarij, 100. postulaticij.	98	Hirundines victoriæ nunciæ.	74
Gladiatores consummati.	100	Histriones Principum.	98
victores.	99	Hoc habet, in vulnere dici solitum. 113 etiam, Habet, simpliciter.	ibid.
Gladiatores dati à plerisque Magistratibus.	30, 31, 32	Homines sæpè pro re ponuntur, ut contra res pro hominibus.	26
etiam Sacerdotibus & Principibus.	32, 33.	Hoplomachos.	85
à quo & quando sublati.	40, 42	Horatius explicatus, 22. & illustratus.	104
Gladiatores, Venatio & Circenses Saturnalibus propriè dabantur.	19	Hordeaceus panis non bonus.	46
olim tantum in funere.	28, 29. & super mensam.	Hygeia.	7
Gladiatores ybi dati.	53, 54	I Anthina vestis.	15
etiam in Græciâ & Iudæâ.	33	Ianus, Eanus.	11
Gladiatores pro ipsis ludis apud Ciceronem.	26	Indictium funus.	28
Gladiatores Marti, vel potius, Saturno sacri.	19	Inuadere collum.	8
item Diti.	21	Inuæletudo.	8
Gladiatoria rei intellectæ utilitas maxima.	21	Inuitandi mira, sed prisca ratio.	57
Gladiatorij ludi alijs celebriores.	24	Iocus apud Senecam explicatus correctusque.	88
gratissimi plebi.	25	Io Saturnalia, clamari solitum.	12
Gladiatorij victus ratio.	46	Iugulum petere.	9
Gladiatorium, quid?	26	Iulius Cæsar munus Gladiatorium in filia memoriam pronuntiauit.	30
Gladiatorum crebritas & numerus.	37	Iunius Blæsus Pannoniæ Præfectus.	34
Gladiatorum editiones in morte priuatorum, idque ex testamento.	29	Iuramentum in auctoratione.	71
actis publicis præscriptæ.	28	Iuuenalis dies dictus, Saturnaliu quintus, à Caligulâ additus.	17
Gladiatorum interfectorum numerus.	39	Iuuenalis explicatus.	86
Gladiatorum nomina interdum confusa.	91	L Acæna simplicitas.	69
Gladiatorum pompa.	105	Læna, pro cænatoriis.	15
Gladiatorum tabulæ pictæ.	104	Læticia Saturnalium.	12
Gladiatoriorum munerum sumptus.	40	Lampada dare.	103
		Lampridius correctus.	32, 52
		Lanistæ auium.	47
		Lanistæ ludorum, gladiatorum præfecti, 47. & pro ipsis gladiatoribus.	48
		Lanistæ honestiori verbo Doctores dicti, 48. & Magistri.	ibid.
		Lapitharum conuiuia.	23
		Laquea-	

I N D E X.

Laquearij.	91	Meridiani, gladiatores.	133
Lassitudo animorum quæ?	60	modus pugnae inter eos.	96
Latus tegere, in vitando, præcipuum.		Millenaria nota sæpè corrupta.	97
112		Missio quid proprie. 114. inter eam &	38
Lauabant sæpiùs in vno conuiuio Ro-		Rudem discrimen.	ibid.
mani, 62. cuiusmodi ea lotio?		sine Missione gladiatores dare.	ibid.
ibidem.		Moneta dea.	24
Lectio nimia infirmo vitanda.	7	de Monomachiâ ex Artemidoro.	93
Leges reprimendis munerum editioni-		Mos arma consecrandi Herculi.	121
bus.	39	Mucro pugnatorius.	107
Libelli gladiatorij ante pugnam.	103	Munerarius.	25
Libellus munerarius.	104	Munerator, à Floro dictus est munera-	
Libitina in Amphitheatro.	118	rius.	26, 29
Libitinensis porta.	ibid.	Munerum publicorum diligens in Li-	
Licentia plebis in flagitandis muneri-		uio recensus.	28
bus.	29	Munus ad rogam.	29
Lictores & accensus Editori.	43	Munus ostendere.	103
Limen ipsum attigisti ostij.	82	Munus pronuntiare.	ibid.
Lineam aduersum aliquem poscere.	26	Musici agones.	24
Linguarium dare.	21	Mutitare, quid?	59
Liuius correctus.	49	Mutitatio prisorum.	ibid.
Locare se ad gladium aut cultrum,		Myrmillones, Gallis Crupellarij dicti,	
quid?	66	83. Eorum pugnandi ratio, ibid.	
Lorarij.	72	toti in armis erant.	ibid.
Lubentia.	9	N Asiterna.	61
Lucanus correctus.	110	Neptunus.	11
Ludi ad artem gladiatoriam destinati.		Neptuni templum in Circo.	121
43, 46		Nero Quæstorum munera tollit.	32
Ludi pœna.	47	Nobiles re comesâ, gladiatores facti.	66
Ludorum arbiter populus.	116, 117	Nonius emendatus.	85
Ludorum catalogus.	44	Nouius Attellanarum scriptor citatus.	
Lusoria tela.	107	18	
Lusorium, locus exercendis gladiato-		Numeria dea.	24
ribus.	44	<i>Νυμφίσις</i> .	125
M <i>Αχαιοπολις</i> .	26	Nuptunus à nuptu dictus.	11
Macrobij centones.	12	O bsequentes gladiatores.	100
Magistri pro lanistis.	48	Ocrea in sinistro cruce.	86
Manes gladiatorum sanguine placari		Odrysæ immaniter efferati.	81
soliti.	20	Opalia in eandem cum Saturnalibus	
Mantinenfes gladiatoria pugne inuen-		incidebant diem.	16
tores.	26	Opera vocata.	9
Manus aleatoria.	111	Ordinarij gladiatores.	100
Manus gladiatoria, quæ?	ibid.	Orientales non bibere soliti ad men-	
Mare malorum.	8	sam.	73
Martialis illustratus.	50	Ornamenta, arma dicta.	102
Mastigophori.	72, 74	Ornamenta Boum.	ibid.
Mattiacus siue Maciacus ager argenti		Ornamenta gladiatorum ante pugnam	
venas habet.	60	inspici solita.	105, 106
Matulæ modus est.	103	Ostendere munus.	103
Medici ludorum gladiatorum.	45	P ædagogorum sceptrum.	50
Medici etiam pro chirurgis.	ibid.	Pallium Malacum.	14

- Palliolati ægri. 42
 Palma, gladiatorum præmium. 119
   pecunia item. ibid.
 Paludamenta Imperatorum coccinea. 20
 Parma Threcibus data. 82
 Parmularij. 121, 122
 Pares inter se commissi. 105
 Patria nostra, quæ sit. 7
 Pegmares gladiatores vulgo. 95
 Pegmares ineptè dici. 96
 Pegmati. ibid.
 Pellæus. 10
 Penulati in munere funebri spectati. 42
 Perſius contra vulgum explicatus. 29
 Petere & Petitione. 111
 Petere, arenæ verbum. ibid.
 Peti per alterius latus. 112
 Petronius emendatus, & interpretatus. 15
 Phæaces. 27
 Picunus. 11
 Pilarij. 106, 107
 Pilunus. 11
 Pinna in galeis. 86
 Pinnirapi. ibid.
 Plautus explicatus. 14, 109
 Plinius emendatus. 37, 53, 105, 122
   explicatus, 118
   illustratus. 95
 Pollicem vertere. 116
 Pollices premere. ibid.
 Pompa gladiatorum. 105
 Portunus à portu dictus. 11
 Postulari gladiatores solent. 98
 Postulaticij gladiatores. ibid.
 Præſtinare. 62
 Præluſionis dies legitimo certamini præmiſſus. 106
 Præluſiones haſtis fieri ſolebant. ibid.
   & rudibus. 107
 Prætextati Editores. 42
 Prandium caninum. 73
 Pretio ſe vendunt aliqui in gladiatores. 65
 Probaſtores. 86
 Procuratores ludorum ex ciuium primis. 44
 Profana menſa quæ? 9
 Prometheus, apud Æſchylum, Saturnum in Tartaro collocat. 20
 Pronuntiare munus. 103
 Proponere munus. ibid.
 Prouocatores ſiue Probaſtores. 86
 Pugil pro gladiatore. 41
 Pugna gladiatoria modus. 110
 Pugnare verſis armis. 109
 Purgamentum calcare. 74
Q Vadrigarius correctus. 110
 Quinquatribus gladiatores dati. 36
 Quintilianus citatus. 26
R Ecipere ferrum. 117
 Reliquiæ vini pincernæ puero datæ ritu priſco. 125
 Repetere, arenæ verbum. 111
 Retiarij, qui? 77. eorum origo. ibid.
   eorum arma & pugnâdi ratio. 77. 78
   ſine galeâ pugnabant & clypeo. ibid.
 Romanus ſedendo vincit. 8
 Rudis, quid? 50
 Rudis duplex fuit Tironis & Lanifæ. ibid.
 Rude donare. 119
 Rudiarij gladiatores. 120, 121
 Rudibus batuere. 49
Sacerdotes Saturni pallio coccineo velabantur. 20
 Sagina gladiatoria. 46
 Salini religio in menſa. 9
 Salinum ſacram menſam facit. ibid.
 Samnites. 85. eorum origo & arma. ibid.
 Sanguinem aliqui victores bibebant. 118
 Saturni etymou Latinum. 11
 Saturnus, vnde Pollucis filius dictus? 12
 Saturnus maleficus. 20
   inter deos inferos habitus. ibid.
 Saturnalium Sermonum occaſio & origo. 7
 Saturnalia, ſeruorum dies. 10
 Saturnalia quando inſtituta. 12
 Saturnalia veterum quo die? 10
 Saturnalium dies legitimi quinque. 17
 Saturnalibus gladiatores dati. 36. manè lauabatur, 12. munera miſſitata, 51. veſtis mutari ſolita. 13
 Saturnalibus rogati. ibid.
 Scantinia lex. 62
 Sciffo-

Sciffiores, qui?	63	Stadius correctus.	95
Scriptores olim ex professo de re ludicrâ scripserunt.	24	Status.	110
Scutum argentatum.	86	Σπολὴ δεικνύσας.	14
Scythæ in conuiuio è cranio mortui potabant.	58	Strictum frigus.	8
Secundarij suppositicij.	95	Structores.	63
Secutor.	74	Stupor è frigore.	8
Secutor Cæsaris.	75	Submittere arma.	113
Secutor Tribuni.	ibid.	Submittentium arma, mors aut salus à populi nutu pendebat. 113. & Editorum.	ibid.
Secutor Martis cognomen.	ibid.	Suetonius emendatus.	38,67
Secutores, qui? ibid. eos cum Myrmillonibus confundit Ciceronis interpres.	77	explicatus.	98,122
eorum arma.	76,77	& illustratus.	42,112
Secutoriani.	122	Suidas explicatus.	16
Secutuleia.	76	Sumptus munerum gladiatoriorum.	40
Sedendo vincit Romanus.	8	Suppositicij gladiatoribus.	94
Seges curarum.	7	forte dari soliti.	95
Seneca explicatus & correctus. 10,29, 57,63,66,108.		Synthesinati Saturnalibus honestiores ciues. 13. & homines lautiores.	14
Sermonum Saturnalium occasio & origo.	7	Syris columbæ sacræ.	73
Serram reciprocare.	125	T Abulæ gladiatorum pictæ.	104
Serui in exsequiis immolari soliti.	27	Tacitus emendatus.	26,61
Serui cum dominis vestem commutabant Saturnalibus.	10	& explicatus.	34,39
Seruis Domini ministrabant Saturnalibus.	ibid.	Tela luforia.	107
Sica vnde dicta?	83	Tertiarij suppositicij.	95
Sica Romanorum qualis?	82	Theologi veteres crebrò inuecti in Spectacula.	24
Sicarij.	ibid.	Threcæ qui, & vnde dicti? 81. pro quouis etiam gladiatore. 27. eorum arma.	82
Sigæum.	103	Threcem cum Secutore cõfundit Horatij interpres.	81
Sigillaria sequebantur Saturnalia.	18	Threcæ cruenti.	81
Solinus emendatus.	85	Threciscus.	ibid.
Spartaci immane factum.	29	Threcidica, arma Thracum.	83
Spectacula & eorum diuisio.	24	Tibullus illustratus.	20
Spectaculum propriè munus appellatur, & quare?	25	Tirones, nouitij gladiatores.	49
Spectaculum bellicum est, munus gladiatorum. 123. ad mortis contemptum facit.	124	docti in ludis. ibid. vapulabant ferulis. 50. eorum arma grauia.	ibid.
Spectatores munerum, in quâ veste?	43	Togati spectatores in Voluptario munere.	43
Spoliarium, quid? vnde dictum.	54	Togati etiam gladiatores.	102
Spongia siue Baltheus, tegmen pectori Retiariis adtribuitur.	78	Traiani incredibilis gladiatorum editio.	37
Sponsiones pro victoriâ.	122	Trebellius Pollio emendatus.	104
Stare in gradu.	110	Trico nummarius.	8
Stare in statu.	ibid.	Tridens pro gladio Retiariis.	78
		Trimalcionis conuiuium.	58
		Tuba terminalis.	108
		Tubæ	

Tubæ signo ludi commissi.	ibid.	Vestis gladiatorum in genere.	102
Tunica, vestis Retiariorum.	95	Vestimenta accubitoria.	15
Turnebi originatio ridicula super Myr- millone.	83	Vestis conuiuialis.	14, 15
V aletudo venæ tactu indagatur.	7	Veterani gladiatores.	49
Vara vibiam sequitur.	79	Victores gladiatores.	99
Varro emendatus.	88	Victores manum in vulnus mittebant.	118
& illustratus.	16, 50, 74	Vini reliquiæ pincernæ puero datæ ritu prisco.	125
Vasum secundâ declinat.	9	Vitæ vana spes.	58
Venæ tactu, valetudo inquiritur.	7	Vitalis fons curarû igne interficitur.	7
Veneris templum in theatro.	121	Vmbo pelliceus.	91
Ventilare.	108	Vocata opera.	9
Verfis armis pugnare.	109	Volones.	100
Vertunnus.	11	Voluntarij gladiatores.	65, 71
Vestales casu obuiz, noxiorum pœnam protollebant.	114	Vsuraria seruorum libertas.	10

FINIS.

APPROBATIO.

Hi I. Lipsij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri
utiliter recudentur, quòd priscorum auctorum scriptis lu-
cem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1598.

*Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apo-
stolicus ac Regius librorum Censor.*

PRIVILEGIUM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatia, Sclauoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiria, Carinthiæ, Carniolæ & VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Nostro & Sacri Imperij fideli dilecto I V S T O L I P S I O gratiam nostram Cæsaream. Postquam inter alia, quæ DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illustria inprimis illa & quasi diuina sunt, quæ in litteris liberalibusque disciplinis consistunt, quibus scilicet homines non tantum ab animalibus ceteris rationis expertibus, sed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita distinguuntur, vt tanquam Dij quidam splendescere in terris videantur: rem sanè præclaram seque dignam illi præstant, qui diligentem iis ipsis in litteris ac disciplinis operam ponunt; præclarissimam verò & Reipub. vtilissimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, scribendo lumina præferant, eosque ex ignorantia tenebris quasi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare, ad dignitatis nostræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio concessuque sumus, inprimis pertinere existimamus. Cum itaque ab iis, quorum nobis spectata fides, qui que iudicare de Litteris possint, acceperimus, infignes te animi ingenii que tui dotes tibi à natura insitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac disciplinarum studiis excoluisse atque exornasse, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara florentis minimeque vulgaris eruditionis specimina præbueris, dum obscura in antiquis scriptoribus loca, quæ quædam tanquam lustra erant, illustrasti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, restituiisti, dum vetusta Latinæ antiquitatis rudera in nouam subinde structuram singulari artificio eleganter conuertisti: ad exquisitam aded & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quosque viros opinionem excitarit, peruenisse, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio scriptis atque in lucem editis ostendisse, vt in eo quod tam feliciter tractes scriptiois genere paucos tibi pares hodie reperire sit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia scribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus scripta fuerunt, à mendis purgare, & lectissimos quosque ex Musarum hortis, in quibus assidue verseris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirifice recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, causa, Cæsareo te nostro elogio decorandum, & quamuis per te satis ipse animatus sis, animandum magis patrocinioque nostro defendendum pro benigna nostra in te susciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc nostro priuilegioque te & Typographum tuum aduersus quorumcumque fraudem, qui lucri causa, quod fieri solet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decernimus,

mus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, caractere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq; ac Dominiorum nostrorum hereditariorum fines, triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorumve heredum consensu audeat: Hac autem lege addita, ut tria ut minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solum eiusmodi libris, tibi, heredibusve tuis, auxilio Magistratus, ubicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri multa, cuius semissis quidem Fiscus nostri Procuratori, fraudis vindici; alter verò semissis, tibi heredibusve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiãve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis multa, eos puniri & quibuscumque modo coerceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacre Cæsareæ M^{te} proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^{te} in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGIS CATHOLICI.

PHILIPPVS Dei gratia Hispaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate suo sanxit, nequis, Iusti Lipsi Historiarum in alma Vniuersitate Louaniensi Professoris, & item Historiographi sui libros quoscumque, à Censoribus legitimis approbatos, præter ipsius, heredumve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima singulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has inferioris Germania ditiones importet, venalesve habeat. Qui secus faxit, præter librorum confiscationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur, vti latius patet in litteris datis Bruxella, XI V. Febr. M. D. XCVII.

Signat. Verreycken.

SVMMA PRIVILEGII REGIS CHRISTIANISSIMI.

HENRICVS Dei gratia Galliarum & Nauarra Rex Christianissimus, singulari privilegio sanxit, nequis per vniuersos Regnorum suorum fines, Iusti Lipsi, quos vel hæcenus edidit, vel in posterum editurus est libros, excudere intra decennium præter voluntatem ipsius possit. Qui secus faxit, præter librorum confiscationem, ter mille florenorum illatione mulctabitur; vti latius patet in litteris, datis Parisiis, XIII. Iulij, M. DC. V.

Signat. Perrochel.

Tibi IOANNES MORETE, pro amicitia quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos SATVRNALIVM SERMONVM Libros typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Cæsar & Reges dixerunt.

Iustus Lipsius.

SVMMA PRIVILEGII PRINCIPVM BELGARVM.

ALBERTVS & ISABELLA CLARA EVGENIA Archiduces Austria, Duces Burgundia, Brabantia, &c. Serenissimi Belgarum Principes, diplomate suo sanxerunt, nequis IUSTI LIPSI Historiarum in almâ Vniuersitate Louaniensi olim Professoris, itemq; Historiographi & Consiliarij sui libros quoscumque, præter Balthasaris & Ioannis Moretorum Fratrum voluntatem, villo modo imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has Inferioris Germania ditiones importet, venalesve habeat. Qui secus faxit, confiscatione librorum & aliâ graui pœnâ mulctabitur, vti latius patet in litteris datis Bruxella, XVII. Ianuarij, M. DC. XI.

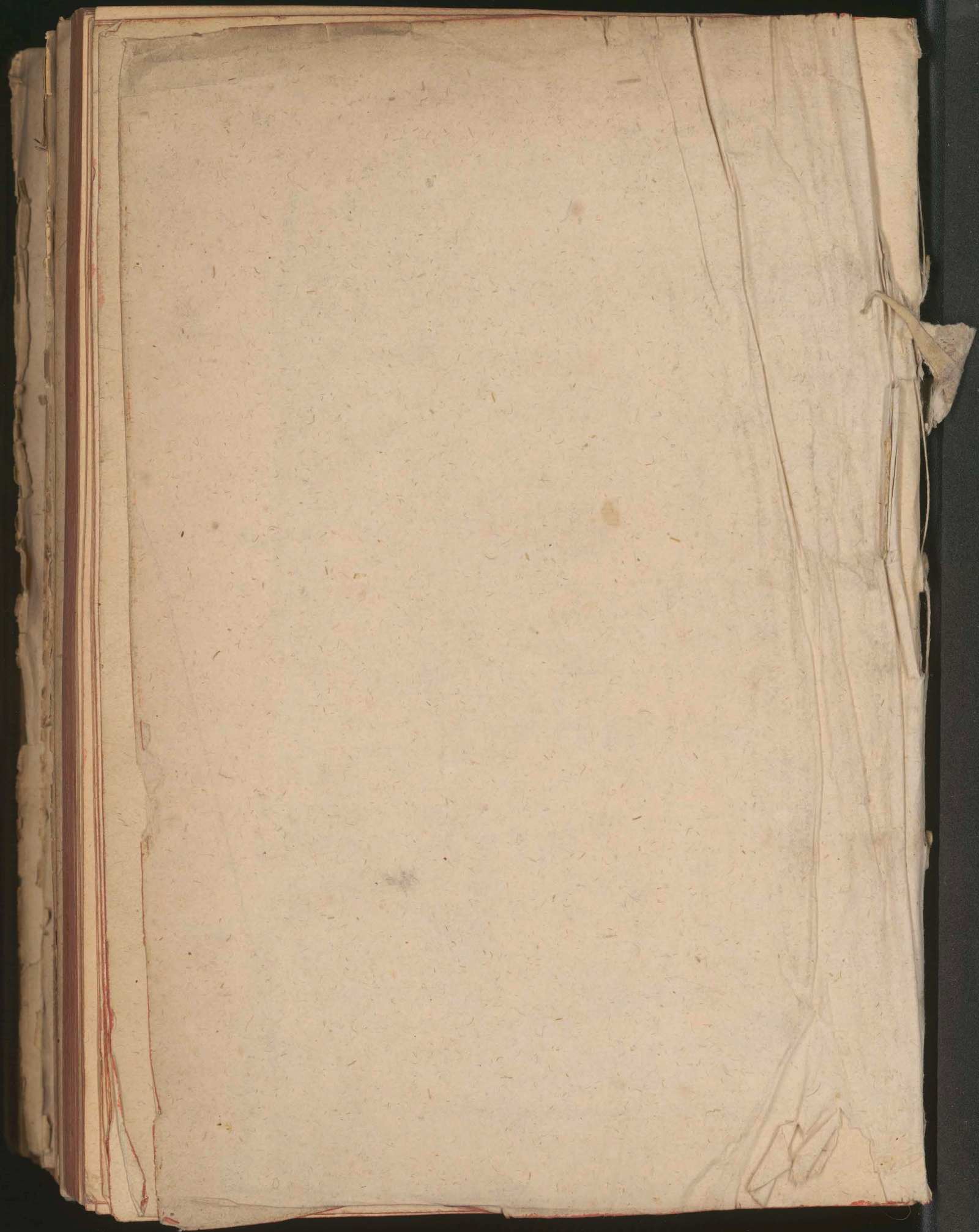
Signat. S. de Grimaldi.

Et in Concilio Brabantia,

I. de Buschere.

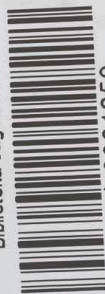

60005

Biblioteka Jagiellońska

stdr0021350

1780